

II RIIGIKOGU

3. istungjärk.

Protokoll nr. 84 (23).

1924. a.

II Riigikogu koosolek 3. aprillil 1924 a.
kell 5 p. l.

Kokku on tulnud 83 Riigikogu liiget.

Walitsuse looshis: Riigiwanem **Fr. Akel**, välisminister **O. Strandman**, rahaminister **K. Baars**, siseminister **Th. Rõuk**, töö-hoolekandeminister **Ch. Kaarna**, kohutuminister **R. Gabrel**, teedeminister **K. Kark**, sõjaminister **O. Amberg**, haridusminister **H. B. Rahamägi**, põllutöominister **A. Kerem**.

P ä e w a k o r d :

1. Läbirääkimised Wabariigi Walitsuse deklaratsiooni kohta.

2. Riigi 1924 a. eelarwe — II lugemisel.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**.

Sekretääri kohal sekretäär **T. Kalbus**.

Koosolek algab kell 5.15 min.

1. Päewakorra Juhataja **J. Tõnisson** wastuwõtmine. **son**: Awan Riigikogu koosoleku. Päewakord on Riigikogu liigetele kätte saadetud. Muudatus-ettepanekuid ei tehta — loen päewakorra wastuwõetuks.

Enne päewakorra asumist on sõna sekretääril teadaande korras.

2. Teadaandmine muudatuste kohta Riigikogu koosseisus. Sekretäär **T. Kalbus**: Riigikogust on tagasi astunud ühise wäerinna kandidaatide nimekirja järele Anton Mangman ja tema asemele on Riigikogu juhatus poolt Riigikogusse kutsutud Johannes Jürna.

3. Läbirääkimised Wabariigi Walitsuse deklaratsiooni kohta. **K. Ast** (sd.): Wäga lugupeetud härrad Riigikogu liikmed!

Öeldakse, et igal heal lapsel on palju waderid. Kui see nii peaks olema, siis on meie walitsus üks wäga hea asi ja tema deklaratsioon wõib olla weel parem ja nimelt seepärast, et walitsuse moodustamisel ja tema deklaratsiooni kokkuseadmisel wäga palju waderid askeldamas

nähti. Kus palju inimesi koos on ja kus palju askeldatakse, sinna pöördub loomulikult ka üldine tähelepanu ja üldine osawõtt. Muuseas ei ole nendele tähelepanijatele ka see asjaolu kahe silma wahele jäänud, et meie lugupeetud Riigiwanemal oma deklaratsiooniga esineda tuli imelikul kuupäewal — 1. aprillil. Sellega ei taha mina muidugi mitte kaudselfki oletada, nagu oleks härra Riigiwanem Riigikogu liigetele ja Eesti riigi kodanikkudele kuidagi 1. aprilli nalja mõelnud walmistada oma deklaratsiooniga. Mina ainult ütlen, et seltskonnas on see juhtumine tähelepanu äratanud sedawõrd, et kõneldakse 1. aprilli walitsusest ja 1. aprilli deklaratsioonist. Kahtlemata, wäga austatud härrad Riigikogu liikmed, tuleb see sellest, et meie poliitiliselt mõtlew riigikodanik harjunud on, senniste kurbade kogemuste tagajärjel muidugi, walitsuse poolt esitatud deklaratsioon teatud ettewaatusega ja kahtlewa oladekehitamisega ning teatud skeptitsismiga wastu wõtma. Selleks on muidugi mitmesuguseid põhjusi, kuid peaaesjalikult siiski kaks põhjust. Esimene põhjus seisab selles, et siitsaadik esitatud deklaratsioonid on olnud liiga üldised, liiga laialiwalgunud ja silmnähtawalt ülearusesse, wõi nagu öeldakse, liiglihasse kaswanud. Nemad ei ole olnud küllalt selged ja küllalt silmapaistwad nende osade poolest, mida walitsust moodustawad rühmad ja walitsus ise esirinnale on tahtnud nihutada. Teine põhjus, mis pärast meie riigikodanik kõigi walitsuse deklaratsioonide wastu umbusklikuks on muutunud, on kahtlemata see, et nii mõnigi walitsus neid lubadusi, mis tema oma deklaratsioonis heaks arwas wälja kuulutada, pärast tarwilikuks ei ole pidanud täita.

Kui meie praeguse walitsuse poolt esitatud deklaratsiooni juurde asume, siis peame tunnistama, et esimene rida põhjusi, millest mina kõnelesin, ka sellest deklaratsioonist wälja paistab. Tema on liig üldine ja temas kõneldakse wäga paljudest asjadest, wäga palju lihtsatest — iseenesest mõistetawatest asjadest. Selle deklaratsiooni järele wõib riiki walitseda nii ja teisiti, nagu sakslane ütleb „nach Belieben“. Wõib olla, on see osalt seleta-

taw ka sellega, et, nagu kõigil teada on, oli meie auwääriline Riigiwanem enne praegusele kõrgele kohale asumist tegew diplomaadina ja pärast koguni riigi wälisministrina, ja, wõib olla, et wäljendubki tema poolt esitatud deklaratsioonis osa tema isiklikkudest diplomaadi omadustest. Härra Riigiwanem on osanud oma deklaratsiooni niisugusena kokku seada, et pealiskaudse kuulmise ja pealiskaudse lugemise juures mitte midagi selle deklaratsiooni vastu öelda ei tohiks. See deklaratsioon on kõigiti ümmargune, kõigiti sile. Temas räägitakse väga headest ja kaunitest asjadest, mis hea on kõrwale kuulda ja mõistusele vastu wõtta; aga milline on siiski walitsuse tahtmine, misugused on need aktuaalküsimused, millele walitsus esimeses järjekorras tahab asuda, sellest deklaratsioonist ometi mitte ei leia. Kui teie näiteks esimestest deklaratsiooni lausetest loete, et walitsus endale ülesandeks on seadnud kodnikkude ja riigi wälise julgeoleku ja rippumatuse kaitse ja rahwa heakäekäigu eest hoolitsemise majanduslikkude, kultuuriliste ja ühiskondlikkude korralduste läbi, siis on see sarnane tõekspidamise tunnustus, mis meile kõigile omane, nii walitsusele, kui ka igale üksikule riigikodanikule. See on sarnane tunnustus, mis erilist rõhutamist, erilist nimetamistki ei tarwitaks. Kui Wabariigi Walitsus näiteks sisepoliitika kohta ütleb, et ametnikkude omawoli ja kuritarwitused tulewad awalikuks teha ja karistada kõigi käsutada olewate abinõudega, Eesti kodanikkude põhiõigustest, nagu need ette nähtud põhiseaduses, tuleb wankumata kinni hoida, kaitstes kodanikkude õigusi ja wabadusi igasuguse seaduswastase kitsenduse eest, siis on see ometi sarnane põhimõte, mis on kindlaks määratud juba meie põhiseaduse järele, mis on ette nähtud makswas eriseaduses ja mille täitmine, mille elluviimine ja mille eest hoolitsemine, iga walitsuse, ükskõik missugune see ka oleks, esimene ja suurem mure peaks olema.

Austatud härrad, sarnaseid asju, mis kõigile walitsustele, kui nad mitte kuritegelised walitsused ei taha olla, niisuguseid asju ei tarwitseks walitsuse deklaratsioon üldse mitte sisaldada. Walitsuse deklaratsioonist oodatakse midagi muud. Meil, austatud härrad, — keegi ei hakka selle vastu waidlema, — on parlamentaarne walitsemiswiis. Parlamentaarset walitsemiswiisi juures ei tarwitse walitsusel kuigi pikk iga olla. Ja just selle-

pärast, et walitsus mitte põline ei ole, et rahwaesitus walitsuse iga esimese konfliktti juures kõrwaldada wõib, selleks et ruumi anda uuele walitsusele, just sellepärast ei pea walitsuse deklaratsioon sisaldama asju, mille täidesaatmine oleks aastate, wõib olla koguni mitmete aastate peale mõeldud, waid iga walitsus, kes wastutust kandes maa etteotsa tahab astuda, peab ütleva rahwaesitusele, milles seisawad need iseäraldused, ja walitsuse erandlik tahe, mida tema, walitsema asudes, teostada mõtleb. Kui meie näiteks vaatleme walitsuse kriise Lääne-Euroopas, siis peame tunnistama, et seal just niiviisi walitsuse ülesannete selgitamisest aru saadakse. Näitena wõiks nimetada, kas wõi tunamullu aastast walitsuse kriisi Rootsimaal, kui walitsuse etteotsa astus sotsiaaldemokraat Branting. Tema ei esinenud mitte mingi üldloomuliku deklaratsiooniga, tema ei kannnud terwet sotsialistide põhimõtetearsnaali deklaratsioonis rahwa esitawale kogule ette, waid tema eraldas kindlalt ja selgelt need küsimused, mida Rootsi sotsiaaldemokraatia tol korral aktuaalseks ja päewaülesannete kohaseks pidas. Seal oli eestkätt uus omawalitsuse seadus, mille läbiwiimist tolaegne peaminister Branting oma peäülesandeks pidas. Ja lõpuks, kuna tol ajal Rootsis suur tööpuudus walitses, igatahes wist suurem, kui kunagi enne, siis algas walitsus, kes tööliste erakonna poolt moodustatud, tööpuuduse vastu wõitlemist ja tööpuuduse all kannatajatele toetuse muretsemist. Just see wiimane küsimus, töötatööliste küsimus, sai Branting'i walitsusele hukutawaks, kuna parlament temale mitte selle teostamise wabadust ei wõimaldanud, mida walitsus oma parema äratundmise järele heaks pidas, ja selle tõttu oli walitsus sunnitud lahkuma. Waadake, see oli kõigile arusaadaw. Need küsimused olid päewaküsimused. Ja kui siis walitsusele võimalus anti maa etteotsa asuda, siis sündis see nii walitsuse enda, kui ka rahwaesituse poolt täie teadwusega.

Sedasama wõime meie öelda praeguse Inglise tööwalitsuse kohta, mille eesotsas seisab Mac Donald. Ka see walitsus ei ole mitte, kuigi tema ametisse astumisega lõpmata suuri lootusi üles seati, mõnel pool aga selle vastu suurt pettumust ja luhtaminekut ette kuulutati, mingisugust suurt ja pikka programmi üles seadnud, mille kallal Briti ilmariik mitmeid aastaid tegutsema oleks pidanud, waid walitsus

piiras oma ülesandeid kokkuhoidlikult. Esimeses joones, nagu teada, väljendas Mac Donald seda asjaolu, et walitsus enda suuremaks, ülemaks ülesandeks peab rahwasteliidu demokratiseerimist ja rahwasteliidu mõju tõstmist. Selle tumeda lausega ei selgu veel otsekohe walitsuse tahe, kuid Inglise kodanikud teadsid wäga hästi, mis selle lausega öeldud oli, sest enne sõda oli töölisajakirjanduses Inglismaal, eriti praeguse walitsewa erakonna häälekandjas wäga põhjalikult neid küsimusi arutatud. Selgus, et selle wormeli taga — „rahwasteliidu demokratiiseerimine ja selle mõju tõstmine“ — seisis Versailles'i rahulepingu rewideerimise mõte. Muuseas järgnes ka sellest wormelist Wenemaa tunnustamine, mis peagi pärast praeguse walitsuse ametisseastumist sündis, ja enam-wähem kindlal sõnal mõistaandmine, et Inglismaa Ruhri poliitikat ja Prantsusmaa seisukohta heaksteemise küsimuses ei toeta.

Teine tähtis asi, mis Mac Donald deklaratsiooni wõttis, oli tööpuuduse wastu wõitlemine, sest Inglismaal on tänawu aastalgi suur tööpuudus ja töötatöölisi õige laialt. Tööpuuduse wastu wõitlemist toimetatakse kahel alal. Esiteks wastawate tööde organiseerimise kaudu, nii riigi, kui ka omawalitsuste poolt. Teiseks on Mac Donaldi deklaratsioonis ette nähtud riigi poolt õige suured abiandmised töötatöölistele. Kolmandaks kuulub tema otsekoheesse programmi uue maksusüsteemi maksmapanemine. Kõik teised küsimused on sootu kõrwalise tähtsusega, need ei huwitanud ei Inglise parlamenti, ega walijaid, ega ka Inglise riigikodanikka. Need kolm küsimust, mille teostamise töolistewalitsus oma tähtsamaks ülesandeks peab, ükskõik kas see korda läheb wõi mitte, on wäga tähtsad. Mina arwan, ei teeks paha, kui meie samuti oma walitsust moodustades ja walitsuse töökawa otsides end laiali ei pillaks mitme ilmakaare poole, ei püüaks walitsuse deklaratsioonis kõigist küsimustest, midagi awaldada, waid oleks selge ja arusaadaw, kui meie walitsus walitsema asudes ütleks, mispoolest erineb ta eelmisest walitsusest ja missugune on selle walitsuse, kui erilise walitsuse tahe, — kõrwale jättes kõik need kohused, mis walitsusele iseendast mõisteta-walt omased, sest iga walitsusele paneb riik teatud osa seaduspäraseid kohustusi peale. Need üldised kohustused on kokku wõetud riigi põhiseaduses, riiklikkudes

traditsioonides ja kõiges muus; kuid selle kõrwal peab olema miskit erilist, mis kannaks just antud walitsust. Ei saa ometi öelda, et Eestis ei oleks sarnaseid aktuaal küsimusi, mille kohta walitsus walitsema asudes peab seisukoha wõtma. Nimetan näiteks eluaseme küsimust, pensioni küsimust, töökaitse küsimusi, awaliku hoolekande küsimust, tööpuuduse wastu wõitlemise küsimust, põlise maa-tarwitamise küsimust ja korterikriisi lahendamise küsimust. Neid on arwu poolest seitse. Need on sarnased küsimused, mille kohta meie oleksime julgenud walitsuselt kindlaid wastuseid ja kõigeselgemat töökawa oodata. Walitsus ei ole ka oma deklaratsioonis päriselt waikinud. Näiteks on seal nimetatud põlise eluaseme küsimust, mida rohkem popside küsimuse nime all tuntakse. Walitsuse deklaratsioonis öeldakse: popside küsimuse lahendamine tuleb lõpule wiia. Esialgses walitsuse projektis oli deklaratsiooni tekst pisut teistsugune. Seal öeldi: popside küsimus tuleb lahendada maa wäljastu teel, jättes puutumata maa eraomandusõiguse, mille juures tuleb toetada popsi-kohtade asutamist riigi päralt olewatele uudismaadele. Riigiwõimu waheseamine popside ja maaomanikkude wahelkorda wõib selleks olla lubatud, et wäikerehnikkudele kindlustataks püsivalt maa-tarwitamine nende endistel eluasemetel. Nagu näete, on see peajoontes sama, mida sisaldas eelmise walitsuse deklaratsioon eluaseme wõi popside küsimuses. Kui praeguse walitsuse deklaratsioonis lõplikus kujus siiski nii palju alla ei kriipsutata „püha eraomanduse õigust“, nagu eelmise walitsuse deklaratsioonis ja nagu esialgses deklaratsiooni projektis, mida rühmadele heaks arwati kätte saata, siis wist küll sellepärast, et Riigiwanem heaks on arwanud sotsialistide arwamisega selles küsimuses rehkendada. Kuid ometi ei ütle ka praegusel kujul walitsuse seletus popside küsimuse lahendamise kohta mitte midagi. „Tuleb lõpule wiia“, aga kuidas seda lõpule wiia, ja kuna seda lõpule wiia, sellest ei ole mitte sõnagi. Ometi on popside, üldse eluaseme küsimus, juba tollest ajast kindlasti päewakorras seisnud, kui Eesti Asutawas Kogus maaseadus wastu wõeti, ja selle maaseaduse teostamisele asuti. Juba tollest ajast peale on õieti iga walitsus, kes maa etteotsa astub, tarwilikuks pidanud eluaseme küsimust meelde tuletada. Aga edasi selles asjas jõutud ei ole.

Selle küsimuse otsustamisel ei tohiks ränku takistusi ees olla, mis selle otsustamise päewpäewalt edasi nihutawad. Selles teadmises oleme meie oma seisukoha Riigiwanemale, tolleaegsele Riigiwanema kandidaadile, teada andnud, nimelt et meie arwates see küsimus weel tänawu aastal otsustatama peaks. On ju ka teadupärast wastawad seaduseelnõud wälja töötatud, osalt wäljatöötamisel. Walitsus aga ei ütle meile mitte, kuidas tema tahab popside küsimuse juurde asuda ja kunas mõtleb tema, selle praegusaja nii wäga tähtsa küsimuse, lõpule wiia. Samuti ka põline maatarwitamise seadus. Ka selle jaoks on projektid walimis, kuid walitsus ei eralda neid küsimusi üldiste lausete hulgast deklaratsioonis, ei ütle mitte, et tema neid küsimusi eraldi tähtsaks peab ja et tema nende asjade lõpuliku otsustamise enda eriliseks ülesandeks seab, mille juurde tema otsekohe asub, selleks müdugi ära kasutades meie riigi seadusandlikku aparati.

Edasi: töökaitse ja kinnitamise küsimused, mis meid sotsialiste eriliselt huwitawad. Seal ütleb deklaratsioon, et töökaitse- ja kinnituse seadusi ja nende järelwalwe asutuste tegewust tuleb arendada, silmas pidades nende tõsist otstarbekohasust. Öelge, austatud Riigikogu liikmed, kas on siis see mingisugune walitsuse programm töökaitse ja kinnitamise küsimustes. Meie seda küll ei näe. Edasi on öeldud, et eestkätt tuleb haiguste wastu ja emade kinnitamist laiendada kõigi palgateenijate peale. See lause ütleb sisuliselt juba rohkem, sest teadupärast on ka wastaw seaduseelnõu olemas. Aga meie oleksime küll soowinud, et walitsus oleks öelnud, kas tema peab enese kohuseks seda seadust Riigikogule esitada ja kas tema toetab selle seaduse kiiret läbiwiimist Riigikogus.

„Tööpuuduse wastu tuleb energiliselt wõitlust pidada, eriti riikliku töö organiseerimisega.“ Ka selle wastu ei ole midagi öelda. See on wäga kena, ja teisiti ei tohiks walitsus öeldagi. Aga meie oleksime ometi tahtnud kuulda, kas walitsus mõtleb wastawate krediitidega esineda, kunas tema soowib seda teha ja millised on tema kawatsused. Tööpuudus kaswab iga päewaga. Weel täna wõisite teie lugeda ajalehest, et üks meie õige suurtest ettewõtetest, kõneldakse küll ajutiselt, kinni pannakse, nimelt Aseri tööstus. Tallinnas lastakse igapäew, — praegu ei ole küll massilisi tööliste lahti-

laskmisi, — aga lastakse igapäew töölisi lahti ja seda peaasjalikult rauatööstuse alal. Töötatööliste hulk kaswab iga päewaga, ja on päris selge, et siin abiandmisega tööpuuduse käes kannatajatele mitte tundi, mitte minutitki wiivitada ei saa. Praegune abiandmine on puudulik ja otse kurioosne. Meie loodame müdugi, et uus walitsus selles küsimuses kõik teeb, mis ta wõimuses seisab, kuid meie peame kahjatsusega seletama, et walitsus lähemalt oma tahet seletanud ei ole selles asjas deklaratsiooni kaudu. Sedasama wõiksime ka korterihäda kohta öelda. Eraldi paistab meile, et hoolekande ja terwishoiu seadus, samuti ka riigi- ja omawalitsuste teenijate pensioniseadused tuleksid kiires korras maksma panna. Teadupärast on hoolekande seadus olemas projektina, ja nagu ma kuulnud olen, III lugemisel wastu wõetud. Sellepärast ei wõiks hoolekande alal walitsusel mingit seaduse wäljatöötamise raskust olla. Sellepärast oleksime wäga hea meelega kuulda soowinud, et walitsus selle seaduseelnõu elluwõimist weel tänawu aasta, õigemini tänawu suwe jooksul, tarwiliuks peaks.

Mina ei ole endale ülesandeks wõtnud pikalt walitsuse deklaratsiooni puhul kõneleda, aga ma tahaksin seda selgemini kõneleda ja esitada walitsusele küsimusi, mille peale meie ootame walitsuselt selget ja kindlat wastust. Seal näiteks töökaitse seadus. Kas walitsus mõtleb muuseumi 8-tunnilist tööpäewa maksma panna? Kas walitsus esitab Riigikogule kinnitamiseks Washingtoni kokkuleppe 8-tunnilise tööpäewa kohta? Kas walitsus mõtleb esitada Riigikogule sotsiaalse kinnituse-seaduse? Nendest üldistest lausetest, mida meie deklaratsioonist kuulnud, ei selgu seda mitte. Meie ei wõi sealt ühte ega teist järeldada. Ometi on need kaks küsimust meile, eriti töölistele, sarnase tähtsusega, mille kohta tahaksime kindla ja selge wastuse saada. Meie arwame, et paljaste diplomaatiliste omadustega kogenenud diplomaatilise painduwusega ei saa weel walitseda, waid walitsuse, iseäranis vähemuswalitsuse, ülesanded peawad olema wäga selged, ja wäga arusaadawad kõigile. Nende juures ei tohi olla mingisugust kahtlust, sest vähemuswalitsus tahab ometi kellegi najale toetada, ta ootab ometi kelleltki toetust ja heasoowlikkust. Aga toetust ja heasoowlikkust ei saa meil olla walitsusele, kui walitsuse lähema tegewuskawa kohta täie-

lik selgus ei walitse. Meil on ju püütud riiki omapärase kawaldamisega walitseda. Tuletame meelde, kuidas samalt kõnetoolilt eelmise walitsuse juht ise tunnistas, et tema deklaratsioon on olnud asju, mis mõeldud hulkade rahuldamiswahendina. Meie muidugi ei arwa mitte, et käesolewa walitsuse poolt esitatud deklaratsioon ka asju sisaldab, mis ainult hulkade rahuldamiseks oleks mõeldud, ei arwa nimelt sellepärast, et niisuguse kawaldamispoliitika teel walitsemine wäga halbu tagajärgi on andnud. Teil on ju ometi kõigil meeles, kui waewarikas mõõdunud kriisi lahendamise oli ja kui üldine oli tunne, et walitsus, kellel näis igasugune usaldus riigikodanikkude juures puuduwat, wiiwitas walitsemise juurest minemast. Walitsus oli otsekui lastud oraw, kellel, rippudes puuksa küljes, keha lõdises ja musklid krampplikult olid kokku tõmbunud. Wärisedes hoidis walitsus wõimuksast kinni. (W. Linna-mägi, krst.: Küll on õudne pilt.) Teie, kui kristlase, süda peaks seda iseäranis tundma. (J. Lattik, krst.: Ei wärise kristlase süda, sotsi ei karda ammugi.) Ma ei ole ju ähwardanud Teid, mis Teil siis karta oleks! Ja et walitsus niiviisi kawaldamisega igasuguseid kõrwalisi teid tarwitas, hoolimata sellest, et ta laul lauldud oli, igasuguste kõwerate wõtetega wõimu juures püüdis püsida, nii kui oraw oksa küljes, ainult sellega on seletataw meie üldine korrupsioon. Tõepoolest ainult loll ja laisk on see olnud, kes pole mõistnud süüdistada walitsust ja teda hukka mõista. See on üheks näiteks, kuidas walitsema mitte ei pea, ja meie tahame kindlasti uskuda, et meie uus walitsus, kui ta oma deklaratsiooniga esinenud ja oma paremast tahtmisest kõneleb, et see uus walitsus ei tee oma deklaratsiooni mitte paberilipakaks ega hinda teda niiviisi, kui seda tegi eelmine walitsus.

Nagu mäletate, kutsus eelmine walitsus oma wõimu juures püsida tahtmisega isegi kaalumisi esile, kas ei peaks mitte põhiseadust muutma, kas ei ole mitte meie põhiseadus selles süüdi, et walitsuse kriisid nii pikaks weniwad, ja kas ei ole sellepärast walitsuse wahetus alatiste suurte raskustega ning waludega seotud. Kuid milleks otsida sarnaseid kõrwalisi seletusi? Milleks teha üht iseenesest wäga selget küsimust keeruliseks? On ju teada, et eelmine walitsus seda koalitsiooni koos hoida ei suutnud, mille alusel

ta waremalt rajati, ja et tema edasipüsimine ainult suureks takistuseks oli uue walitsuse loomisel. Ja selles olidki kõik raskuse põhjused. Tahaksime loota, et kui praegusel walitsusel lahkuda tuleb, — teame, et ükski walitsus oma kohale jäädawalt püsima ei jää, — et siis walitsuse kriis nii kaua ei tarwitse kesta ning uue walitsuse moodustamine ei weeretataks sarnaste kõrgete müüride ette, nagu see sündis härrade põllumeestekogude esitajate walitsusega. Nii siis, kordan weel: meie tahaksime uskuda uue walitsuse heasse tahtmisse, kuid wähe on usust, meil peab ka kindel teadmine olema, mis-suguseid samme walitsus kawatseb astuda sotsiaalseadusandluse alal, tööpuuduse wastu wõitlemise alal ja korterikriisi lahendamise alal. Missuguseid kindlaid samme ta kawatseb astuda selleks juba tänawu suwel. Seda oleksime tahtnud kindlalt teada, siis oleks meil kõigil wõimalik olnud oma seisukohta awaldada. Kahjuks on aga walitsuse deklaratsioon, nagu mitmedki eelmiste walitsuste deklaratsioonid, sedawõrd üldistes lausetes kokku seatud, et just nende eriti huwitawate ja aktuaalküsimuste kohta täit selgust ei saa. Lubage konstateerida fakti, et meie pärast walitsuse deklaratsiooni ärakuulamist, pärast põhjalikku tutwunemist kahjuks niisama targaks oleme jäänud, nagu seda olime tol päewal, kui walitsus ametisse kinnitati. Selles mõttes, austatud härra Riigiwanem ja walitsuse liikmed, ei rahulda meid teie poolt esitatud deklaratsioon mitte.

K. Päts (põl.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Walitsuse lahkumine oma töö juurest wõib meil kahel teel sündida. Walitsus sureb meil loomulikult iga uue Riigikogu kokkuastumise puhul. Uus Riigikogu loomulikult peab ka uue walitsuse riigile andma. Walitsus wõib ka Riigikogu tegewuse ajal lahkuda ja niisuguseks lahkumiseks on harilikult, niisuguse riigikorra juures nagu ta meil on, põhjuseks see, et walitsuse ja Riigikogu enamuse wahekord niisuguseks kujuneb, et walitsus oma soowisid ja tahtmisi mitte enam kindlalt läbi wiia ei saa, et walitsus ei tunne enese taga Riigikogu enamust seiswat. Kui walitsus on Riigikogus wähe-musesse jäänud, siis tekib niisugusel korral walitsuse kriis. Esimesel korral, see on, kui walitsus oma tegewuse loomuliku lõpule jõuab, on tema järeltulijal, uuel walitsusel tegewuskawa leidmine

teistsugune, kui kriisidest tekkinud walitsusel. Esimesel korral tuleb temal arwesse wõtta neid woolusid, neid tahtmisi, mis rahwas walimiste juures läbi on wiinud, maksma on pannud. Tema peab, kui temal oma seljataga woolu ei ole, mis mitte nii kindel ega suur ei ole, et tema peale wõiks toetada, tema peab siis neid lahendama, kokku liituda katsuma ja keskteed leidma, et omale enamust saada. Selle juures ei tarwitse ta mitte ennast eraldada oma tegewuskawas on eelkäijast walitsusest, waid sagedasti wõib ta tema otsekohene järelkäija olla. Teistsugune on lugu siis, kui walitsus kukkunud on, kui kriis on olnud ja uus walitsus selle asemele peab tegewusse astuma. Siin peab ütlema, et mina umbes neid samu mõtteid toetaks, mida minu eelkõneleja siin ette tõi. Ma ei tahaks pikemalt neid kordama hakata, tähendan lühidalt seda, et iga uus walitsus niisugusel korral peab ennast eraldama, peab näitama oma töö-kawa juures, mille poolest ta tõesti endisest walitsusest ennast eraldab, mis tema teisiti tahab teha, millega tahab ta enese ümber Riigikogu enamust, wõi kindlat kogu Riigikogu liikmeid koondada, et nende abil walitseda. Kui seda mitte ei ole, siis peaks ju arwama, et meil walitsuse kriisid sünniwad järele mõtlemata, et need jonnid asjad on, et need ei ole riiklikult põhjendatud nähtused, waid et siin wägikaigast weetakse isikliku tüli, wõi mõne muu kõrwalise nähtuse pärast. Sünniwad need kriisid aga riiklikkudes huwides, siis on otse loomulik, et järgmine walitsus neid küsimusi lahendama peab, mille poolest ta eelkäijaga rahul ei oldud, ja sellest seisukohast peab praeguse walitsuse deklaratsiooni peale waatama, peab teda endise walitsuse tegewuse kawast eraldama, ja katsuma leida, mis siis praegune walitsus nende küsimuste kohta tahab öelda, mis endise walitsuse tegewuse ajal algusest kuni lõpuni terawat ärewust sünnitasid Riigikogus. Ma tuletan lühidalt meelde neid sündmusi, mis iseäranis terawust Riigikogus endise walitsuse ajal wälja kutsusid, ja mille tagajärjeks siis wiimaks endise walitsuse lahkumine oli.

Ma peatan kõigepealt enne jõulut terawaks läinud riigi kullafondi küsimuse juures. Sel ajal tõsteti siin süüdistus üles, et lahkunud walitsus on kulda wõtnud salaja, ilma Riigikogule teatama, et ta seda kulda on lasknud riigipanka wälja anda, ilma et Riigikogul sellest teada

oleks olnud, ja et niisugune tegewus täiesti riigi huwide ja seaduse wastane on. Riigikogus olid sel ajal terawad waidlused ja nende waidluste tagajärg oli see, et Riigikogu enamus ometi tunnistada ei wõinud, et see ainult eelmise walitsuse ajal sündinud oleks, waid enamus pidi tunnistama, et niisugune kord, wõib olla, et ta küll täpselt seaduslik ei olnud, aga tegelikult niisugune kord oli maksnud ka eelmiste walitsuste ajal, nii et wiimane lahkunud walitsus selles asjas ei olnud iseäraldust teinud, ja wõib olla, ainult see oli iseäraldus, et tema ajal see küsimus üles wõeti ja seda just kõige raskemal momendil, raske majandusliku aasta ajal tehti, kus riigipank tõesti raskes seisukorras oli, et meie marka mitte langeda lasta. Riigikogu enamus oli isegi sunnitud, seda ära nähes, et teist teed ei ole meie marga püsiwust hoida, teatawa summa sellest kullatagawarast weel walitsusele tagawaraks lubama, nimelt 2.000.000 kuldrubla, See sündis Riigikogu enamuse tahtmisega, tähendab, ei wõi öelda, et sellest küsimusest walitsuse kriis oleks tekkinud, wõi et Riigikogu oleks sel puhul walitsusele öelnud, et tema soowib, et walitsus peaks ära minema.

Wäga palju terawust on sünnitanud kogu selle endise walitsuse ajal ka Wene aktsiaseltsi päranduse korraldamine. Mitmed arupärimised olid sisse antud, ja nagu teada, üks wiimastest arupärimistest lõppes niisuguse ülemineku-wormeliga, et walitsuse koalitsioon selle tagajärjel lagunes. Ma pean tähendama, et kõik, mis siin süüdistustena ette on toodud, kõik jutud korruptsioonist, kõik, mis siin räägitakse endise walitsuse wäärnähtustest, ei ole aga mitte oma eesmärki tabanud, sellepärast, et kõik see, mida siin arupärimise aluseks pandi, ei puudutanud mitte lahkunud walitsuse tegewust, waid kõik see oli enne lahkunud walitsust sündinud, nii et wiimasele pandi süüdistuse asju ette, mis tema otsustanud ei olnud, milleks tema mingisugust sanktsiooni andnud ei olnud ja mis ka tema aeg mitte sündinud ei olnud. (W a h e l h ü e.) Jah, minu härrad, ministrid wõiwad nüüd küll samad olla, aga siin räägitakse kõik aeg walitsusest ja mitte üksikutest ministritest, sest kui siin sellest räägitakse, siis peab teatud riigiasutust silmas pidama. Siin on kõik aeg räägitud sellest, et endine walitsus on korruptsiooni toetanud ja ei ole korruptsiooni vastu wõidelnud, ja et kõik

arupärimised selle vastu sihitud on. Mina pean kindlasti konstateerima, et kõik arupärimiste aluseks võetud sündmused, mis on ette toodud, ei ole mitte lahkunud walitsuse ajal teostunud, nii et meie parlamentaarses riigikorras on uus traditsioon loodud, et walitsus peab wastutama oma eelkäijate tegude eest. Mina ei taha täna waidlusesse astuda, ei taha üksikute ministrite tegewust üles wõtta, sest selleks on Riigikogu poolt teatawad sammud astutud, ja mina loodan, et need küsimused ükskord oma täies ulatuses Riigikogu ette tulewad ja siis wõiwad Riigikogu liikmed selle kohta juba kindlate materjaalide põhjal oma otsuseid teha. Mina räägin ainult sellest, et ette tuua ja näidata, mis sellel oksas rippuwal orawal, nagu minu eelkõneleja endist walitsust karakteriseeris, mis talle süüks pannakse ja missuguste haawlitega teda oksalt maha lasta arwati

wõiwat. Mina tähendaksin, näiteks selle peale, mis Riigikogus teatud terawusi sünnitas, see on nimelt, et Riigikogu lahkunud walitsusele niisuguse ülesande tegi, et tema peab kõige kiirema aja jooksul ühe suurema wabriku käest, kellele jällegi mitte lahkunud walitsuse ajal, waid enne seda, 90 miljonit laenuks anti, selle laenu tagasi nõudma, see tähendab, Riigikogu wõttis enese peale ülem-administratori osa ja asus terawa iseloomuga administratiiv-küsimuste lahendamisele. Mina pean tähendama, et lahkunud walitsus seda täitnud ei ole ja nimelt sellepärast, et temale selleks materjaalid ette toodi kaubandus-tööstusministri poolt, mille järele selle otsuse täitmise puhul ligi 1.000 inimest oleks wulitsale paisatud. Wõib olla, et uus walitsus seda otsust täita saab, — seda parem oleks. Mina tulen selle küsimuse juurde weel tagasi, seda tähendasin ma ainult mööda minnes.

Nüüd tulen mina selle juurde, mida endisele walitsusele üldse ette heideti ja millest nii palju on räägitud ja kirjutatud, see on, et meie majanduslik poliitika olewat wildak olnud, et endine walitsus olewat meid rappa wiinud. Selle poliitika illustreerimiseks toodi ainult üks arupärimine ette, nimelt kullafondi asjus. Nüüd peaks aga uus walitsus, kui ta uue koonduusega tegewusesse astub, peaks kõigepealt wastuse andma nende küsimuste peale. Meie majanduspoliitikast on väga palju räägitud ja ma pean tunnistama, et ma täna esimese ja teise Riigikogu koosoleku lõunawaheajal lugesin õige huwitawa juhtkirja „Päewalehest“ selle kohta,

kui kaugele meil selle uue maa ja taewa loomisel majandusalal jõutud on. Mina arwan, et vähemalt oleks pidanud need, kes endist walitsust süüdistasid, oma liikmeid walitsusesse saates, oma mõju awaldama deklaratsiooni kokkuseadmisel, et nemad tõesti oleksid näidata wõinud, mida meil uue majanduspoliitika alal loota oleks olnud, ja mida siis teised oleksid wõinud omale wõtta wõi mille vastu nad oleksid wõinud seista. Ma pean tähendama, et walitsuse deklaratsioon majanduslikul alal täiesti puutumata jätab ühe suurema majandusliku külje: mitte ainult Wenemaa aktsiaseltside käest pärandatud poollagunenud, pooltühjalt seiswad poollikwideeritawad wabrikud, waid üldse meie tööstuse. Minu eelkõneleja puudutas täna ühte ajaleheteadet, et ühes wabrikus umbes 1.500 töölist perekonnaliigetega koos, kes tööstusest elawad,

üüa töötä jääwad. Tema tähendas ka selle peale, et meil tööliste lahtiütlemine ja tööpuudus iga päewaga kaswab. Mina lisaksin omalt poolt weel juurde, et kui selle wabriku käest 100 miljonit sisse nõutakse, mida Riigikogu sisse nõuda käskis, siis wististi sel wabrikul enam rahalist jõudu ei ole, et töölisi edasi pidada ja sellele järgneb tingimata ametnikkude ja tööliste töötajäämine. Wõib olla, et mina selles asjas eksin, aga see ettekanne, mis tehti walitsusele kaubandus-tööstusministri poolt, aitas seda tõendada, et sellel wabrikul nii suuri raharessurse ei ole, et ta wõiks lähemal ajal suured summad wälja maksta ja selle juures weel tööd edasi teha. Kui see nii on, siis, waga lugepeetud Riigikogu liikmed, pean ma tähendama, et tööstuse asi meie riigimajanduses üks niisugune nähtus on, mis tõsiselt tähelpanu ära teenib, mitte üksi nende lagunenud wabrikute ja nende likwideerimise pärast, waid üldse meie tööstuse saatuse pärast. Kui meie waatame uue walitsuse programmi majanduse alal, siis leiame selle kohta ainult poolteist rida, mis nii käib: „Omamaa tööstusele tuleb tellimiste juures eesõigus anda, kui riigi huwid selle all ei kannata.“ Mina arwan, et meil on tõesti niisuguseid tööstusalasid, mis wõiwad teiste maade tööstusega wõistelda. Mina arwan, et see tsemendiwabrik, mis kinni pandi, sellele wõis ka eesõigus anda. Kui riik oma wabrikute käest ainult siis ostab, kui riigi huwid selle all ei kannata, on sagedasti küll wäikene abi selleks, et tööstus edeneda wõiks, selleks on meil midagi muud

laiema ulatusega tarwis. Enne jõulut peatasin ma pikemalt selle küsimuse juures ja tähendasin, et meie oleme sunnitud olnud riigikassast väga suuri summasid meie tööstuse toetamiseks välja andma. Juba ajutise walitsuse ajal, kui meil väga vähe raha oli, olime sunnitud selleks välja andma 10 miljonit marka, ja need summad on nüüd alatasa kaswanud. Et neid riigipank on välja andnud, siis on see sennini kõigi walitsuste poliitika olnud, et tööstusele tuleb riigipanga ja riigi ressursidega abiks olla. Ainult sellega võib seletada, et meil wabrikud nii kaugele on elutsenud, et mitte kõik kängunud ei ole. Kui nüüd walitsuse tegewust sel alal järele waadata, siis näeme meie mitmel korral walitsuse aitawat kätt. Seda on muidugi walitsuse süüdistamiseks mitmel korral ära kasutatud, iseäranis siis, kui walitsuse eesotsas juhtumisi olen olnud mina, põllumeeste rühma kuuluw liige. Ma mäletan weel, et siit Riigikogust on etteheiteid tehtud väga terawalt, on öeldud väga etteheitwalt, et põllumeeste walitsus ei toetanud põllumehi, kuna wabrikuid toetati. Kui meie nüüd waatame uue walitsuse deklaratsiooni, siis on, nagu allakriipsutatult ette toodud, et põllumeestele antakse laenusid selleks ja selleks otstarbeks, minnes nagu meelega waikides wabrikutest mööda, näib nagu hakkaks õige põllumeeste paradiis nüüd alles. Ei puudu ju need, kes tõendama kipuwad, et kui põllumehed walitsuses olid toetasid nemad „Kaja“t, „Silwa“t jne., kes ainult majanduslikku rööwpoliitikat ajasid wõi õhutasid. Nii võib siit teatawa tahtmisega vähemalt välja lugeda. Ma tähendan weel kord, et ei ole ühe sõnagagi lausutud, kuidas mõtleb uus walitsus teha nende wahekordade likwideerimisega aktsiaomanikkude ja riigi wahel, kes Wenemaalt on tulnud üle. Ei ole mitte sõnagi sellest, mis mõeldakse teha nende wabrikutega, kes riigile suuremad summad wõlgu on. (M. Martna, sd.: See puudus ju Teie deklaratsioonis ka.) Väga lugupeetud härra Martna, ma tähendan, et wahepeal on palju wett ära jooksnud, wahepeal on Riigikogus terawused olnud ja Teie olete ise Riigikogus selle küsimuse terawaks ajanud, kuna enne need küsimused nii terawad ei olnud. (M. Martna, sd.: Need küsimused on algusest peale terawad olnud.) Need küsimused on algusest peale lahtised olnud, aga nad pole kunagi Riigikogus nii terawad olnud,

nagu wiimasel ajal, härra Martna! Ja selle tagajärjel tekkis üks terawamatest walitsuse kriisidest. Loomulik oleks olnud, et oleks nende kohta mingi lahendus püütud leida, kelle kohta etteheiteid tehti, et ei oska wõi ei taha lahendada, et näidata, kuidas neid lahendada. Oli ju see küsimus üks terawamatest kogu eelmise walitsuse aeg.

Ma ei räägi üksi neist wabrikutest, waid kogu meie tööstusest. On olemas väga mitmesugused arwamised meie seltskonnas meie tööstuse kohta. On neid, kes ütlewad, et meie tööstus tuleb ära lõpetada, et meie oleksime täiesti põlumajanduslik riik, mispärast kõik need rahad, mis meie oma tööstuse toetuseks välja anname, on ebakohaselt välja antud, see on tühja koti upitamiseks ära kulutatud, sest meie oma tööstust ei suutwat ülewal hoida. See on üks seisukoht, selle kohta võib poolt ja wastu rääkida, aga mina arwan, et sellest ei saa mitte nii ükskõikselt mööda minna, iseäranis sel põhjusel, et meil suured wabrikud mitmesugustel majanduslikkudel põhjustel enam tegutseda ei saa. Ma lähen weel teise küsimuse juurde ja näitan, et see sellega seotud on, see on meie korterikriis Tallinnas ja suuremates linnades. Kui niisugusel seisukohal asuda, et meil need wabrikud, mis teatud tingimistel elujõulised on, et meil need endisest Wene ajast päritud wabrikud mitmesugustel majanduslikkudel põhjustel enam tegutseda ei saa, siis on loomulik, et meil peawad inimesed linnast välja kolima, sest mis nemad Tallinnas tegema hakkawad, kui neil mingisugust tööd ei ole. Igatahes, kui meie niisugusele seisukohale asume, et meie lubame omale elujõulised wabrikud kinni panna sel ajal, kui nemad uuenduste kallal töö on, kui meie ei saa mitte seda läbi wiia, et neil wabrikutel oleks võimalik väljaspoolt teiste wabrikutega wõistelda, siis peame waatama ka oma linnade elanikkude arwu kohta sellelt seisukohalt, kas ta alla langeb wõi tõuseb. Ei ole loota, et ta tõuseks kui tööstus linnades kokku langeb, ja kui tema alla läheb, siis võib ometi oletada, et korterikriis, mis meie linnades õige terawaks läinud, kergem laheneb. Kui meie wõtame need perekonnad, need kümned-tuhanded inimesed, kes linnast ära lähaksid, siis jääb terve hulk korterid tühjaks. Kellele meie siis need korterid ehitame, mis jaoks meie siis seda riigilaenu anname, kui mingisugust lootust ei ole neisse

inimesi mahutada, kes siit tööd leiaksid. (J. Wain, sd.: Eile hääletasite popsid saunadest välja, eks need tule linna.) Mina arwan, et see küsimus härradele Riigikogu liigetele sedawõrd tõsine on, et selle juures naljategemine ülearune wõiks olla. Mina ei ole siia Riigikogu kõnetooli mitte selleks tulnud sõna wõtma, et popse majadest välja saada. Isiklikult ei ole ma kunagi öelnud, et popse oleks tarwis majadest välja tõsta, ei ole ka selle poolt kunagi hääletanud. Mina ei taha hakata Telega waidlema kõrwaliste küsimuste üle, mina olen popside küsimuste kallal läinud suwel mitu nädalat higistanud, et leplikku keskteed selle lahendamiseks leida. Kui meie siin nüüd tulewikust kõneleme ja korteri-kriisi lahendamiseks suuremaid summasid välja anname, et maju inimestele eluase-meks ehitada, siis wõib see ainult niisugusel juhtumisel sündida, et meie sinna inimesi paigutame. (O. Liigand, rhw.: See tööstuse tagasimineku on Teie ettekujutus. E. Weberman, rhwsw.: Miks siis tööstus nüüd peab tagasi minema, missugused eeldused on selleks, et uue walitsuse ajal tööstus tagasi läheb?) Wõib olla, et tuleb meil neid summasid, mis meie nüüd korterite peale välja anname, kord tööpuuduse all kannatajatele määrata. (E. Weberman, rhwsw.: Missugused eeldused Teil siis selleks oleks?) Mina arwan, et eeldused wõiwad igapäewasest elust olla. Minu eelkõneleja näitas, ja mina arwan, et ka Teie selle wastu ei waidle, et tööstus, kui teda mitte eriliselt ei toetata, tagasi läheb. Mina ei tea ju, missugused eeldused on meil walitsusel, aga mina tean, et deklaratsioon on kindlasti öeldud ainult ja nimelt seda, et wõistluse puhul tuleb eesõigus anda oma tööstusele, kui kaupsid pakuwad oma ja wäljamaa wabrikud. Aga kui wabrikutel wõimalik ei ole üldse kaupu walmistada, mis nad siis pakuwad ja kuidas neile siis müügi eesõigust anda?

Edasi läheksin nüüd tööpuuduse juurde. Mina tähendasin juba selle peale, et kui meil peaks tööstus tõesti lähemal ajal kokku warisema, et meil siis tingimata arwestada tuleb tööpuuduse kui alalise nähtusega. Kui meie aga silmas peame, et meie riik oma maa-ala ja rahwaarwu poolest siiski suurem on, kui Daanimaa, et aga meie rahwaarw mitte palju suurem ei ole, kui Daani pealinna

elanikkude arw, ma just kindlate arwudega opereerida ei saa, kuid seal on igatahes ju ka tegemist umbes miljoni elanikuga. (M. Martna, sd.: 700.000 ainult.) Noh, igatahes ei ole see wahe mitte nii wäga suur, ja kui Daanimaal sama suurel maa-alal kui meil, peaaegu 3 korda rohkem inimesi elab, siis wõime meie igatahes sama kaugele jõuda, kui Daanimaa.

Kui meie wõtame oma riigi suuruse ja rahwaarwu ja räägime sellest, et meil tuleb tööpuuduse peale waadata, kui alalise nähtuse peale, siis peab igatahes rõhutama, et meil majanduslik wäljawaade wäga kurb on. Mina arwan, et tööpuudusest wõib rääkida walitsuse deklaratsioonis ainult kui möödaminewast, kui juhuslikust nähtusest. Mina saan sellest aru, et riigis ülemineku ajajärgul tööstuses teatud tagurpidiminek esile wõib tulla ja sellega ühenduses ka tööpuudus wõib terawama kuju wõtta, meie näeme, et see nii on ka suuremates riikides, kui seal suuremaid reforme läbi wiiakse, nagu seda meil maaseaduse läbiwiimine oli, aga mina arwan, et niisugusel puhul wõiks juttu olla tööpuudusest ainult kui möödaminewast nähtusest. Ja kui meie vaatame tööpuuduse kui möödaminewa nähtuse peale, siis arwan mina, et see nähtus wõiks wast ühe kunni pooleteise kuu pärast enam-wähem pehmenenud olla, sellepärast, et kewade tulekuga algawad meil tööd nii linnas kui ka maal, tuleb uut tööd juurde ja wõiwad ka tööle asuda need, kes talwel sagedasti sellepärast ei saa tööle minna, et neil kohast riiet ei ole ja sellega tuleb siis ka tööpuudusele loomulik lõpp. Niisugusel puhul oleks deklaratsioonis tööpuudusest ja tema wastu energilise wõitluse pidamisest natukene hiline kõneleda olewat. (M. Martna, sd.: Aga tulewal aastal?) Jah, härra Martna, kui meie tulewast ja ületulewast ja üleületulewast aastast kõneleme, siis on tööpuudus juba alaline nähtus ja see ei ole meie riigis mitte enam normaalne, waid ebanormalne nähtus ja selle wastu ei saa enam wõidelda toetusrahadega, waid selle tööpuuduse wastu peaks siis teisi abinõusid tarwitatama. (M. Martna, sd.: Just neid teisi abinõusid ma mõtlesingi.) Nendest teistest abinõudest rääkisime ka meie senni ja need abinõud on: 1) kas meie toetame oma tööstust, nii et ta jalad alla saab, wõi kui meie seda tööstust mitte ei toeta, siis peame meie

teisel wiisil nendele inimestele võimaldama oma leiba teenida, nii et nemad maad võiksid harida. Tööstus ja maa-harimine need on meie riigi kaks kõige suuremat majanduslikku haru, ma ei arwa mitte, et turbatööstus ja õlikiwitööstus nii väga suured oleksid, et nemad eralduse alla käiksid, need käiwad ka tööstuse alla. Kui meie nüüd üldiselt tööstuse tulewikku selgitades, arwame, vähemalt nii võiks deklaratsioonist aru saada, et temal elulootusi ei ole, siis peame meie neile inimestele, kes sel alal wabanewad, ka elamiswõimaluse leidma, ja mina arwan selle võimaluse just selles seiswat, kui meie neile maad harimiseks anname. (M. Martna, sd.: Õelge mulle, kus kohalt Teie seda maad wõtate.) Noh, härra Martna, mina olen juba öelnud, et meie riik on siiski paremates tingimistes kui Daanimaa, mina ei ole seal küll isiklikult käinud, aga ma olen lugenud, et Daanimaal maapind mitmel pool halwem olla, kui meil, kuna seal kliima läbisegamini mitte väga palju parem ei ole kui meie kliima, ja kui Daanimaal sama suure maa-ala peal kui meil elab 3 korda rohkem inimesi, siis seisab meie riigi paremus selles, et meie praegu-olewale maa-alale weel palju rohkem inimesi wõime mahutada. Meie maal leidub weel maad ja seda maad tuleb waestele inimestele harida anda, nii et need inimesed omale tööd leiaksid. Ei wõi ju öelda, et meil maad ei ole, mina isiklikult arwan ka, et meie tööstusel wõimalused ei puudu areneda. Mina arwan, et see oleks kõige kurwem wäljawaade miljon paarisaja tuhandele inimesele, kui arwatakse, et meil maad ei jätku kõigile, ega tööstusel elulootust ei ole. Meil sel alal igatahes tulewikulootust on ja ka senni on katsutud asunikkudele toetust anda ja neile riigi poolt wastu tulla, et nemad jalad alla saaksid. (M. Martna, sd.: Seda poliitikat on meil senni aetud.) Kui aga sel alal toetust weel rohkem tarwis on, siis on see Riigikogu asi. Tema peab katsuma teha, mis võimalik, et sellest kurwast nähtusest riiki wabastada, nagu seda alaline tööpuudus on, seda ei tohi ometi mitte lubada. Need on kõik küsimused, mille kohta mõtteid wahetada wõib ja mille wastu kindlad seisukohad wõtta tulewad. Mina ei tea mitte, missugused seisukohad sel alal meie walitsusel wõetud on, mina ei kannan neid seisukohti mitte ette, waid mina arwustan ainult seda deklaratsiooni, mis

Wabariigi Walitsuse poolt ette kantud ja kus need küsimused, minu arwates, lahtiseks on jäänud. Neid küsimusi wõib nii ja wõib ka teisiti otsustada, kuid deklaratsioonis nende kohta mingisugust otsust ei ole, ja selle poolest on deklaratsioon puudulik. See peaks just erilisel tähts olema, et deklaratsioonis need sihid oleksid nimetatud, sest meil räägitakse, et uus majanduspoliitika tuleb ja oleks sellepärast tähtis, et ära näidataks, mis alal seda uut majanduspoliitikat ajada tuleb. Seda ei ole aga näidatud, ega ole sel alal midagi uut tehtud, ja ei wõi sellepärast öelda, et meie oleme nüüd rahuldatud, kuna meie majanduspoliitika uuele alusele on rajatud.

Olid väga terawad waidlused meie rahaasjanduse üle enne jõulut, arutati palju neid küsimusi ja mina arwan, et nüüd, kus see rühm, kelle poolt iseäranis terawad arwustused tulid, nüüd, kus see rühm walitsuses on, oleks pidanud tema vähemalt walitsuse deklaratsioonis, walitsuse töökawas, oma seisukoha wälja ütleva, kuidas wiisi tulewikus meie rahaasjandust tahetakse kindlale jalale rajada ja mis sellel alal tahetakse ära teha. Nüüd on aga ainult öeldud, et riigi rahaasjandus ja marga stabiliteet tuleb kõigi abinõudega kindlustada ja alal hoida ja et nende kõigi abinõude hulgas, ma toonitan eriti, kõigi abinõude, tuleb mõista ka seda, et kui häda käes on, siis wõib ka kul-latagawara tarwitada. (Chr. Kaarna, töer.: Aga mitte ilma Riigikogu lubata. — M. Martna, sd.: See on nii laia ulatusega, nagu tegevuse wabaduse jätmine.) Deklaratsioonis on toonitatud, et tuleb wõidelda kõigi abinõudega, järelikult on siin kõik lubatud. Igatahes üks võimalus wõib ka selle kulla tarwitamises leiduda. Kui Riigikogule enne jõulut ette pandi, et tema kaks miljonit kuldrubla lubaks margakursi toetamiseks, siis hääletas üks rühm selle wastu. Aga nüüd, kus enesel walitseda tuleb, wõib kõigi abinõudega selle wastu wõidelda, muidugi ka selle kahe miljoni kuldrublaga, mille lahkunud walitsus terwelt ja puutumata uuele walitsusele üle andis, nüüd wõib ka seda tarwitada, enne ei wõinud seda. (J. Kukk, töer.: Seda tuleb selgitada, kas see kaks miljonit on weel seal.) Enne oli see väga suur süü riigi ja rahwa ees, kui seda lubati, aga nüüd öeldakse, et nüüd wõib seda teha.

Edasi on öeldud, et paberraha valoriseerimine tuleb kaalumisele võtta. Ma isiklikult rahaasjanduses mitte suur asjatundja ei ole, ei tahaks ka selle arwustaja osa oma peale võtta, kuid walitsuses olles olen ma mõnda nendest küsimustest kuulnud ja selgitada wõinud, sellepärast lubatagu ainult mõni märkus teha. Omal ajal oli rahaministril teataw plaan meie rahaasjanduse uuendamiseks. Meil ühesugust paberraha meie riigis weel ei ole, on kahesugune emissioon, meil on riigikassa ja ka riigipanga poolt paberraha wälja antud. Nüüd ei tea mina mitte, missugune asutus peaks nüüd oma wäljantud raha valoriseerima, kas peab Eesti pank wõi riigikassa tema poolt wäljantud raha valoriseerima. Igatahes on selle selgitamine esimene ülesanne. Meie rahaasjanduse terwenemiseks oli wähe-malt lahkunud rahaministril kawa olemas, et emissioon tuleks ühte kohta koondada. Et oleks üks asutus, kes riigi paberraha wälja annab ja selle wäärtuse eest hoolitseb. Aga muidu, minu härrad, wõiks niisugune asi wälja tulla, et riik annab lahke käega miljonid wälja ja kui tal neid millegagi katta ei ole, siis annab ta paberraha wälja ja riigipank peaks selle paberraha hinna eest hoolitsema. Ja kui see riigipank nüüd niisugune oleks, kus ka erakapitaalid wõiwad olla, kujutage ette siis, missugune seisukord oleks, — erakapitaalid peaksid riigi paberraha oma ressursidega, oma wõimalustega ülewal hoidma. Niisugust seisukorda ei olekski wõimalik endale ette kujutada. Nii et raha valoriseerimisest, raha kindlamale alusele seadmisest, wõib ainult juttu siis olla, kui meil kõigepealt emissiooni koht üks on. Meie rahapoliitikas tuleks see kahekordne emissioon ära lõpetada.

Siis valoriseerimine, rahale kindla wäärtuse andmine. Kõigepealt peaksime meie kindlaks tegema, mis meie mark wäärt on. Tema wäärtuse üle on waieldud ja, niipalju kui minul teada, ei ole ta seadusandlikul teel weel kindlaks tehtud. Aga valoriseerimise kohta ei ole ju ka mitte nii öeldud, et walitsusel on selle kohta kindel kawa, waid see on ainult deklaratsiooni wõetud ja öeldud, et seda wõetakse kaalumise alla. Mina arwan, et sennikaua kui see ükskord läbi kaalutakse ja kindla tegewuse juurde jõutakse, siis senni wäga palju wett weel ära jookseb. Tõsiselt seda valoriseerimise kawa wõiks võtta kui üht ilust käeliigutust ja

ma arwan, et suurt lootust wististi ei ole, et see isegi selle Riigikogu ajal teostatatakse. (J. Kukk, tões.: Teie kuulutasite juba enne jõulut seda.) See ei olnud mitte valoriseerimine, waid seal oli teatawate laenude kulla alusele ülewiimine, isegi mitte kõigi laenude kohta. Seda näeme meie mitmel pool. Meie teame, et Poolamaal valoriseeritakse paberraha. See valoriseerimine iseenesest wõib wäga kitsa wõi wäga laiapiirilise olla. Kui öeldakse, et paberraha valoriseeritakse, siis muudugi wõib sellest nii aru saada, et see käib kogu paberraha kohta, mitte aga nii, nagu ma ütlesin, et see, mis siin tähendati, oli ainult ühe järgu laenude kohta. Ma pean ütleva, et ka selle juures wäga palju kaalumisi oli, kas seda teostada saab ja ma wõin otsekohe öelda, et see oli hädaabinõu, et marga allawiimise spekulatsioonid ära hoida, aga ta iseenesest oleks wõinud olla finansreform, mida oleks wõidud kindlasti läbi wiia. Meie ei uskunud siis mitte, kui sellest kõneldi, et see oleks niisugune abinõu olnud, mis oleks valoriseerida aidanud meie paberraha.

Ma tähendan, et see on niisugune reform, mille juurde wististi mitte nii pea tegelikult asuda ei saa ja mis wõib olla pikki kaalumisi nõuab ja wõib olla, et need kaalumised ka weel järgmisele walitsusele pänduseks jääwad. Mis aga nüüd meie uue walitsuse poolt meie rahaasjanduse ja majanduse alal nii ohtra käega lubatud on, see on igasugused laenud põllumeestele. (M. Martna, sd.: Seda leidsin mina ka, et hirmus laialdased.) Ma tähendasin juba enne selle peale, et siin tahetakse nagu wastukaaluks tuua, et waadake, endine walitsus, see unustas põllumehed ära, need olid nõndanimetatud linna potipõllumehed, meie oleme aga need tõsised põllumeeste huwide kaitsjad ja meie anname lahkelt ja nii palju kui tahate. (M. Martna, sd.: Ma ei usu, et Teie kaasminister nõnda mõtles.) Ma ei ütlen mitte, et minu kaasminister nõnda mõtles, aga ma pean tähendama, kui seda lugeda, siis niisugusele mõttele wõib igaüks tulla. Ma tean seda hästi, mis minu kaasminister mõtles, ta ei mõelnud teisiti, kui mina mõtlen. Ma pean tähendama, et meil arwatakse, et niisuguste laialiste laenupakkumistega wõib põllumehi enese poole tõmmata. Meie põllumehed on revolutsiooni ja rahalangemise tagajärjel

wabanenud mitmesugustest laenudest. Meie põllumees siples endisel ajal ostusummade ja obligatsioonide all ja sai ainult nii palju teenida, et hädawaewalt protsendid ära tasus. Nüüd on põllumehed oma suurtest wõlakoomraste enam vähem wabaks saanud. See on rewolutsiooni tagajärg ja seda ei saa mitte seadustega teha, aga ega ta meie põllumajandusele ja riigile kahjuks ei ole tulnud. Mina tahtsin öelda, et wõla alt pääsemine on meie põllumajandusele ainult kasuks olnud. (O. Liigand, rhw.: Alles läinud aastal kirjutas „Kaja“, et põllumehed kõige wiletsamas seisukorras on. Ärew meeoleolu ja wastastikune rääkimine Riigikogu liigete keskel.)

Juhataja **J. Tõnisson**: Palun kohtadel mitte nii waljult rääkida, sest koosolek kestab edasi.

K. Päts (põl.): Mina arwan, et mina selles asjas oma parteikaaswõitlejate arwamisest kuidagi lahku ei lähe. Nemad igaüks tunnewad, et laenude alt wabanemine põllumehele wõimaluse annab lähedamalt elama hakata, laen ja wõlg ei ole mitte armsad ja soowitawad nähtused põllumeeste elus. Kui aga arwatakse, et uue laenu pealewõtmisega ja ohtra laenu andmisega midagi wõidetakse, et laenu kahe käega wastu wõetakse ja kui taewamannat oodatakse, siis mina arwan, et meie tagasihoidlikkude põllumeeste juures, isäranis weksli laenude lubamisega, küll mingisugust poolehoidu ei wõideta. Põllumees wõtub laenu kõigesuurema häda ja wiletsusega. Täna, kui temal wiljaseemet ei ole, kui temale maksude maksmine raskeks läheb, siis ta läheb panka, wõtub küll weksli wastu, aga weksli wõlga ei ihalda ta mitte. (Wahelhüüe M. Martna, sd. poolt.) Kuulge, härra Martna, Teie wõite julge olla, et mina ka selles asjas wõiksin täiesti otsekoheselt öelda, et 99% vähemalt nendest põllumeestest, kes hädaga laenu wõtsid, ei wõtnud seda selleks, et sellega mingist margalangemise spekulatsioonist kasu saada. (M. Martna, sd.: Saite minust walesti aru. Laenuwõtjad tarwitasid laenu sel ajal, kui majapidamine langes.) See on õige, seda nemad teewad hädaga. Aga, et teie sellega saaksite põllumehe oma poole tõmmata, kui teie

ütlete, et annate laenu selleks ja selleks, siis eksite wäga. Meil on üldse niisugune arwamine, et nüüd wõib ainult nii riigile sõpru leida, kui riik hästi lubab ja annab. Anname kõigile, põllumeestele ja popsidele, anname sinna, tänna, siis on kõik riigi sõbrad. Mina arwan, et niisuguse deklaratsiooni näol mingisugust kindlat riiklikku majanduspoliitikat laiemate hulkade seas rajada ei saa, kui ainult arwatakse, et see majanduspoliitikat tõstab, kui laenu antakse. Meie põllumajanduslik edu ei seisa mitte selles, et riigipangast saame igasuguseid laenusid, mida siin lubatakse. Mina ütlen, neid laenusid uuel walitsusel üldse lubada ei olegi. Iga aasta ei ole meil mitte niisugune, kui läinud aasta. Ja enne seda on põllumehel juba muretsetud tarwilikul hulgal tagawarawilja, ja põllumeestel on laenu wekslite näol realiseeritud. Niisama on talwe läbi loomatoit ostetud ja suwe wastu ei hakka keegi loomatoiduks laenu wõtma. (M. Martna, sd.: Õiglased põllumehed ütlewad, et häda nii suur ei olnudki.) Mina ei tea, aga mina usun siiski, et mõnel pool häda oli suurem, olen aga ka selles arwamises, et see häda ülemaaline ei olnud. Detsembrikuus olid selle häda piirid palju suuremad, kui tema talwe jooksul wälja arenes, sest paljud said oma wilja ära peksta ja said loomatoidu eest muretseda. Igatähes ei wõi öelda, et inimene muidu laenu wõtaks ja ennast panga wõlgadega koormaks, kui temal tõsist häda selleks ei ole. Nüüd on see häda mööda minemas ja praegu öelda: „olge head, tulge ja wõtke igal ajal, siin on odawaprotsendilist laenu“, siis arwan, see on odaw ja hiljaksjäänud abinõu põllumeeste poolehoidu wõita. (Wahelhüüe keskelt: Enese järele otsustate.) Mina omas deklaratsioonis ei saanud seda teha, sest sel ajal ei olnud mingisugust ikaldust ja ei olnud ka õiget wajaadust. Tagantjärele andmisega ei ole midagi wõita. Mis põllupanka puutub, siis on see mingisuguseks nõiakepiks muutunud. (M. Martna, sd.: Wäga õige.) Arwatakse, et kui meie põllupanga awame, siis on asi lahendatud. Aga meil on üks niisugune pank, see on hüpoteekpank. Mina küsiksin, kuipalju meil hüpoteegi pantkirjade ostjaid on, kes neid ostab, mitu maja wõi ehitust wõi parandust on selle panga toetusel tehtud? Hüpoteekpanga pantkirjade protsendid on nii kallid, et nende wastu pea keegi laenu teha

ei taha, ja neid ainult riigikassa kaudu ostetakse. Just samasugune lugu kordub ka põllupangaga. Arwatakse, et odawa-protsendiline ja pikaajaline laen põllumehe panga juurde toob. Kuid asutus peab ennast enne sisse töötama, tema organiseerimine, tema aluse panemine on tarwilik, ja see wõtab isegi tüki aega ära. Ja kui meil ükskord meie rahaolud paranewad, siis on see asutus juba olemas ja siis wõiks tema ehk ka tegelikult väga tarwilik olla. Kuid pole põhjust loota, et põllupangaga ning selle laenu-dega praegu kõik wõimalik teha on. Mina arwan, et meie peame tulewasele walitsusele, wõib olla ka ületulewasele walitsusele üttelema, et tema sellega peab rehkendama, et sellel ajal, kui meie maa-reformi läbi peame wiima, ei saa mitte nii suurel wiisil aidata, kui muidu. Sellega lepiwad ka põllumehed, sest nad teawad väga hästi, et see abi, mis neile riigi poolt antakse, nende omast tööst ja waewast tuleb, ja oldakse sellega rahul. Põllumeestel on raske, olen riigiwanemana ise kirju saanud tõsise põllumehe käest, kes hädaldab, et kuskilt laenu ei saa. Sel ajal ei olnud weel wõimalik riiklikku laenu saada, see oli esimese Riigikogu ajal. Aga mina ütlen, need on nähtused, mis mitte mõõduandwad ei ole meie rahwamajanduses. Meie peame ilma suuremate laenudeta ja wõlakoorjata oma põllumajandust edasi wiima, sihikindlalt rohkem põllumehe walgustama, rohkem rõhku panema selle peale, et inimesed oma jõuga parandama ja korraldama hakkaksid ja katsuma tõsta oma põllumajandust teadmiste abil. Ja selleks on weel palju wõimalust. Meie põllumajandus on alles primitiivne. Meie peame katsuma seda oma jõuga ja ilma väljaspoolse abita kõigiti parandada, ja selleks... (W a h e l h ü ü e k e s k e l t.)

Mina arwan, et mina wõin siin arwustada, sest praegu ei anna mina aru oma tegewusest. Mina arwan, kui mina walitsusest ära olen läinud, ja opositsioonis olen, on minul õigus arwustada, nagu igal teisel Riigikogu liikmel. (W a h e l h ü ü e k e s k e l t: K u i T e i e a s e m e l e t u l e t e ?) Siis wõite mind arwustada. Nüüd olen mina walitsusest ära ja arwustan teid. Selles seisab see riiklik alus, et meil õigus arwustada on. Kui see arwustamine mitte ei taba õiget teed, siis wõite seda kohe selgitada. Mina arwan, et seda, mis mina awaldan, olen katsunud ka läbi wiia. Kas neid kawat-

susi üks walitsus läbi saab wiia wõi mitte, seda mina ei puuduta. Mina usun, et siin on walitsusel tarwis kindlat sihti ära näidata, mida mööda see wõi teine walitsus edasi läheb, aga mitte ainult oht-raid käeliigutusi põllumeestele teha panga uste peale näidates. Lubadusega maa-panka luua, ei saa meie põllumajandust kõigist hädadest ja willetsustest päästa. Ma lõpetaksin sellega oma ääremärkused meie uuestilubatud majanduspoliitika kohta.

Siis puudutaksin ma weel meie välispoliitikat. Meie välispoliitikaga on minul tegemist olnud, mitte välisministrina, aga Riigiwanemana, kellel välissaadikutega kokkupuutumist tuleb ja kellega iga välisminister nõu peab välispoliitilistes küsimustes. Mina pean tähendama, et minu arusaamise järele meie välispoliitikas ei tule ei meie välisministril, ei saadikutel uut Ameerikat üles leida ei ühegi walitsuse juures. (M. Martna, sd.: Aga meie katsume seda wana leida, mis juba leitud on.) Noh, wõtame selle wana siis, ma just selle wana juurde tagasi tulengi. Meie, nii öelda, välispoliitika naba on Wenemaa. Kui meie oleme siin välispoliitikas nii deklaratsioonid, kui ka riigi eelarwe puhul kuulnud kõneldawat, siis on nii kui ühest häälest, iseäranis siit pahemalt poolt, väga mitme Riigikogu liikme poolt õige kindlalt nõutud, et meie peame kõik tegema, et meie wahekord Wenemaaga hea oleks. (J. Wain, sd.: Nii, nagu Einbund ütleb.) Ma pean üttelema, et mina ei ole ei kommunist, ei sotsialist, seda teie teate, aga välispoliitikas ei tule mitte, ka Wenemaaga läbikäimises mitte, isikliku maitse järele käia. Üks suurem rahwuswaheline poliitikus ütleb, et rahwuswahelises poliitikas tuleb, kui tarwis, wanasarwiku wanaema käe alt kinni wõtta ja lõbus nägu teha, kui seda riigi ja rahwa huwid nõuawad. Ja mina arwan, et seda peab iga walitsus tegema, olgu tema waated teise riigi sisemise korra kohta missugused tahes. Mina wõin siin öelda, et lahkunud walitsuse ajal mina omalt poolt ja välisminister omalt poolt otsekohe kõik tegime selleks, et wahekorda Wenemaaga hea ja sõbraliku hoida. Seda on mulle Wene saadik ise öelnud, et ta leiab, et wahekord Eestiga sõbralik on. Kui meie nüüd waatame uut deklaratsioonid, siis leiame, et meie välispoliitikas tõepoolest ruumi poolest peaaegu rohkem

kui pool selle sõpruse töotusele Wenemaaga on pühendatud.

Mina arwan, et Wenemaaga meie peame... (J. Piiskar, is.: Nii tege ma, nagu Einbund tegi!) ... Selle juurde, härra Piiskar, Teie lubate, ma tulen ka veel tagasi. Wenemaaga meie läbikäimine peab sõbralik olema, sellepeale vaatamata, kas meie Wenemaa riigikorda omalt poolt õigeaks, wõi ekslikuks tunnistame, see meid ei puuduta. Wene rahwas on suur, tema on ise oma jõudude abil omale riigikorra loonud, ja see on tema asi, missuguse riigikorra juurde ta jääb. Aga mina arwan, et kui meie Wenemaaga sõbralikku wahekorda tahame pidada, siis meie peame silmas pidama, et meiega mitte sedasama ei sünni, mis Gruusiaga. Meie ei tohi kuidagi lasta, nagu wenelane ise ütleb, omale prillid sisse hõõruda. Kui meile räägitakse sõbralikust wahekorra, ja meie omalt poolt sõbralikku wahekorda peame, siis loodame meie ka, et wahekord sealt poolt niisamasugune oleks. Kui meie ei luba oma riigis mingisuguseid koondusi selleks, et salaplaanisid Wenemaa riigikorra kukutamiseks teha, kui meie ei luba mingisuguseid interventsioone, wõi waenulikku tegewust Wenemaa vastu ette wõtta, siis arwan mina, et kui Wenemaa waatab meie peale kui sõbraliku riigi peale, siis peab temal meie vastu samasugune seisukord olema. Kui seda aga mitte ei tehta, kui räägitakse sõbralikust wahekorra, ja kui meie aga teame, et Wenemaal koondatakse eestlastest eripolkusid, ja kui neile polkudele eriülesandeid antakse, kui meie teame, et kolmanda internatsionaali koosolekul räägitakse sellest, kuidas Eestis riigikutamise töö edeneb, kuidaswiisi Eestis riigikorda kukutada, kuidas ta sellepärast ei edene, et wähe raha antakse, kuidas lubatakse wäga kõrgetel kohtadel olewate härrade poolt, et Eestimaale selleks tööks raha tuleb, siis minu härrad, ei ole see mitte enam sõbraliku wahekorra hoidmine, waid see on prillide sissehõõrumine. (M. Martna, sd.: See on prillide sisselöömine!) Ei, sisselöömine on liiga palju, aga prillid hõõrutakse nendele sisse, kes ei oska üle prillide waadata. See on ka teataw kunst, ja wahest annab ta teatawaid tagajärgi.

Mina, walitsuses olles, kuulasin heameelega kõiki neid sõpruse ja südameawaldusi, mis tehti, aga waatasin üle pril-

lide ikka ka ja üle prillide nägin seda, et seal midagi muud tehtakse, ja selle muu tegemise pärast, sellepärast, mis siin sees sündis, tuli meil kahjuks ennast kaitsta. Mina, mu härrad, olen wististe siin kojasee, kes teist kõigerohkem wangikojas kinni on istunud. Ja ma wõin öelda, et mul isiklikult sellest ajast õige kurwad mälestused järele on jäänud. Ma tean, kui raske on wabaduse riisumist kanda, ja tean, kui raske on see iseäranis siis, kui inimene selle juures kannab seda nuhtlust mitte oma isiklikkude huwide, wõi halwa iseloomu pärast, waid oma poliitilise, wõi seltskondliku tegewuse pärast. Ja neid inimesi, keda meil hulga kinni tuli panna, ei pannud meie mitte kinni sellepärast, et see minule, wõi härra Einbund'ile lõbu oleks sünnitanud, wõi et meie selle üle rõõmu oleksime tundnud. (M. Martna, sd.: Ega Teid, ega mind ka keegi isikliku lõbu pärast kinni ei pannud.) Ei pandud, härra Martna, ja need kes panid, need läksid sel ajal oma riiklikkude huwide pärast wälja, ja kui meie seda tegime, siis ka ainult meie riiklikkude huwide pärast. Meie leidsime, et agitatsioon oli nii kaugele läinud, et sellele tuli piire panna ja kahjuks oli see agitatsioon, wõi riigikorra õonestamine niikaugele läinud mitte sellepärast, et meie riik ja meie korraldus nii halb oleks olnud, waid sellepärast, et meil meie riigikorra vastu õonestamise tööd on tehtud wäljaspoolt. Ja et see tõesti niikaugele oli läinud, et juba päris nii ametlikkudel koosolekul sellest räägiti, et waadake, Eesti riigis wõib warsti niisugune aeg kätte jõuda, kus Eesti riik Wenemaaga ühineb, ja Wenemaaga ühise riigikorra saab. Mina arwan, et kui meie riigikord ja iseolemine midagi wäärt ei ole, ja kui meie selle peale käega lööme, siis muidugi ei ole ju walitsusel põhjust mingisuguseid surwabinoõusid selle korra kaitseks tarwitusele wõtta, siis peab laskma seda korrakukutamist sündida. Aga kui walitsus, olgu tema läinud walitsus, wõi tulewane, kui see walitsus peab riigikorra kaitseks wäljas olema, siis peab ta seda tegema. Meie oleme sunnitud olnud piiri panema meie riigikorra kukutamise katsetele. Ka sisemise korra kaitseks oleme jätnud tulewasele walitsusele, kohtutele lahendada selle ülesande, mis selle läbi tekkinud, et meie riigikorra juures nii laialine organisatsioon on tekkinud. Leiab tulewane walitsus, et see, mis enne tema ametisse-

seadmist tehtud on, et see meie riigikorraga kokku ei käi, et siin tarwis teisi samme astuda, siis muidugi tuleb temal seda lahendada, ilma et tema seda deklaratsioonis ütleks. Mina tähendaksin sisepoliitika kohta, et siin see deklaratsioon on tähendatud kaitseseisukorra äravõtmise kohta. Meie oleme walitsuses olles kaitseseisukorda tahtnud võimalikult piirata, sest meie teame, et kaitseseisukord iseenesest ei aita mitte, kui riik mitte kõwa ei ole. Nagu näiteks Wenemaal, kus oli kaitseseisukord ja ta lagunes ometi, lagunes hirmsasti. Nii et kui meie ise mujalt õppida ei taha, siis vähemalt näeme meie seda oma lähemast minewikust. Meil ei ole kaitseseisukorda mujal enam olemas, kui piiriäärsetes maades ja Tallinnas. (M. Martna, sd.: Tallinnas? Kas see on siis piiriäärsetes maades?) Mina tähendasin juba, et Tallinnas ja piiriäärsetes. (E. Weberman, rhwsw.: Kas oli seda tarwis?) Kui seda mitte tarwis ei oleks, siis minu härrad, ütleks uus walitsus, et seda ei ole tarwis ja see tuleb ära kaotada. Minu arwates, ütlen seda otsekohe, oli see tarwis mitmesugustel põhjustel. Kordan weel, siis wõib seda ju ära wõtta. Aga kui seda deklaratsioonis öeldakse nimelt, kui riigi sise mine julgeolek seda lubab, siis ei ole tarwis seda üldse deklareerida. (M. Martna, sd.: See on wist selleks silmapetmiseks, nagu Teie tegite.) Härra Martna, mina ütlen ka weel selle silmapettuse kohta. Mina arwan, et deklaratsioon wõiks öelda lihtsalt: kaitseseisukord tuleb ära kaotada. Kui näiteks keegi läheb kewadel kündma ja tema käest küsitakse, mis sa hakkad tegema, ja ta siis ütleks, kui rukis walmis saab, siis hakkam ma peksma. See on samasugune wastus, nagu deklaratsioon kaitseseisukorra kaotamise kohta annab. Mina arwan, et kui uus walitsus arwab, et võimalik on kaitseseisukord ära kaotada, siis teeb ta seda. Meie oleme aga arwamises, et teda ei saa ära kaotada. (M. Martna, sd.: Meie olime arwamises, et minister ei tohi direktor olla.) Noh, seda ma kuulen siin nii väga palju, ja sellest on väga palju ajalehtedes kirjutatud. Mina ei ole enne sellest sõna wõtnud ajalehtedes, sest kui Riigiwanemal ei passinud mul sellest waielda. Nüüd olen waba kodanik ja wõin teile wastata. Siin minu eelkõneleja rääkis, et endine

walitsus olewat silmakirjaks ja suurte hulkade rahuldamiseks, see ei ole mitte halwas mõttes suurte hulkade rahustamiseks, sellepärast, et see on iseenesest mõistetaw, isegi seadus nõuab seda, et see nii peab olema, seda sisse wõtnud. (A. Anderkopp, töer.: Teie seletasite, et seadus ei nõua.) Mina tean väga hästi, mis seadus nõuab. (E. Weberman, rhwsw.: Kas seadus nõuab, et lepinguid täitma peab.) Mina ei tea, missugusest lepingust Teie kõnelete, minul Teiega mingisugust lepingut ei ole olnud. Waadake, minu härrad, see, mis suure hulkade rahuldamiseks sisse wõeti, see on iseenesest arusaadaw. Enne, kui mina walitsusse astusin, olin teatawasti ette wõtetega ja äridega ühendatud. Igakord, kui ma walitsusse läksin, siis lõpetasin need. Ja kui see nõudmine tuli minu rühmast, siis ütlesin mina, et seda on hulkade rahuldamiseks tarwis ka deklareerida. Iseenesest mõistetaw, et walitsuse liikmed peawad seda tegema, sest see nõue on ka seaduses olemas, kui seda deklareeritakse, mis seadus ette kirjutab, siis ikkagi selleks, selle seaduse täitmist eraldi alla kriipsutada ja sellega kodanikku rahuldada. Öelge siis, kas see nõue, kui see deklaratsioonis sisse wõetud on, mitte maksew ei oleks. Mina ei tea, kas sellepärast põhiseadus puutumata jääb, kui see sisse wõetud ei ole. (M. Martna, sd.: Wist on uuel walitsusel mulje, et endine walitsus mitte nii täpselt põhiseadust ei täida.) Wõib ju olla, aga mina arwan, et põhiseaduse täitmine on rohkem Riigikogu kohus, kui walitsuse. Sellepärast, et põhiseadus paneb seaduseandmise kohused Riigikogu peale. Walitsusel on weel wähe neid seadusi endise walitsuse põhiseaduse täitmiseks. Uusi seadusi on endine walitsus põhiseaduse teostamiseks wälja andnud, kui palju suutnud on. Aga endine walitsus pärandas neid seaduseelnõusid ka uuele walitsusele. See pärandus on nii suur, et Riigikogu isegi kewadeni neid kõike wastu wõtta ei saa. (Wahel hüüe.) Põhiseaduse täitmine seisab selles, et walitsus uusi seaduseelnõusid ette walmistab. (E. Weberman, rhwsw.: Aga mitmed seaduseelnõud on tagasi wõetud.) Wõib ju olla, see on harilik nähtus, et kui uus walitsus tuleb, wõib kõik seaduseelnõud tagasi wõtta ja ega see iseenesest soowimata nähtus ei ole. Ega ükski walitsus oma

koosseisus mingisugust seadust ise ei walmista, waid seda teeb walitsusaparaat. Ükski walitsus ei suuda nii täielikult töötada, et läbiwaatamise juures mingisuguseid wigu ei tee. See on aparaadi töö ja walitsus loodab Riigikogu peale. Walitsus wõib sagedasti oma aparaati rohkem usaldada, kui see meie puuduliku aparaadi juures tarwis on. Ma arwan, et meie mõttewahetused lähewad kahekõneks ja see iseenesest soowitaw ei ole. Ma tahtsin teha kokkuwõtte ja awaldata oma mulje selle deklaratsiooni kohta.

Minu kokkuwõttest wõib kõigepealt see selguda, et nende teatawate küsimuste kohta, mis walitsuse lahkumise eel Riigikogus osalt põhjuseks olid, et endine koalitsioon lagunes, et nende kohta deklaratsioon, mis mitte üksi walitsuse oma ei ole, waid ka nende rühmade oma, kes walitsuse seljataga tagaseinaks koondunud on, et see selle peale kindlaid wastuseid mitte ei anna, ei näidata neid uusi teid, uusi wõimalusi, uusi kawatsusi, uut hoogu ja kõike uut, mida uue walitsuse poolt loota wõib. Seda ei näidata deklaratsioonis mitte. Selle deklaratsiooniga wõib igasugune walitsus walitseda. Kui te näiteks wõtate kas wõi kirikuküsimuse, mis meil teatawad pooled nii terawalt lahku ajas, ja kui deklaratsioonis öeldakse, et kirik tuleb seada õigluse alusele, siis ma arwan, et härra Gustawson wõib niisama alla kirjutada sellele, kui kristlasedki. Muidugi, härra Gustawson waatab selle peale koguni teistsugusel wiisil ja loob selle kiriku koguni teistsugusele alusele, kui seda näiteks kristlased teeksid. Teie wõite kiriku õiguslikku alust palju kitsamasse seisukorda wiia, kui seda praegu eraseltsid on. (W a h e l h ü ü e k e s k e l t : K a s k i r i k s i i s e i o l e w e e l a w a l i k - õ i g u s l i k u l a l u s e l ?) Jah, ta on ka, aga ta tuleb nüüd uuele õiguslikule alusele seada. Kui kiriku lahutamine seadusandlikul teel läbi wiiakse, siis on ju see alus kirikule ja kui ta seadusega tehtud on, siis peab ta kindel olema, nii kindel kui seadus. Minu arwates tuleb kiriku lahutamine seadusandlikul teel teha ja ma arwan, et siin on tahetud sellele ka teatawat sisu anda. See ei ole mitte ainult eeskiri Riigikogule. Siin ei ole juletud wõi tahetud, wõi ma ei tea mispärast, mitte öeldud, mis selle kindla aluse all mõista tuleb ja kuidas seda teha tuleb. Iga niisuguse küsimuse juures wõib nii wõi teisiti mõista.

Ma pean tähendama, et just niisuguse walitsemise juures, kus walitsuse seljataga mitte kindel enamuse ei ole, sellel wõiwad ka head omadused olla. Siis wõib ükskord ühele poole ja teinekord teisele poole kalduda. Kui ma ei eksi, siis kirjutas üks ajaleht, et selles saab kõik walitsemiswiis seisma, et ükskord aidatakse siitpoolt üles, teinekord sealtpoolt. Mina arwan siis, et walitsemiskunst on nii, et walitsetakse just niisuguse programmi järele, mille juures wõib igakord öelda, et see wastab teile — kui ühelt poolt abi tarwis on, ja teinekord teisele sedasama öelda — kui teiselt poolt walitsusele abi tarwis on. Et niiwiisi kaua walitseda, selleks on teatawat osawust tarwis. Niisuguse walitsuse peale ei saa rasket koormat panna. Meil on senniajani walitsemiswiisi ja walitsuse koondamise juures teist teed käidud. On katsutud õige täpselt wälja töötada walitsuse deklaratsioon ja on arwatud, et see nüüd walitsuse wäga kindlaks ja tugewaks teeb. Sagedasti on see walitsusele koormaks juba algusest peale olnud, nii et ta pole kohaltki saanud. Wõib olla, et niisuguse koorma juures see töö hästi kergemaks saab. Mina aga kahtlen, kas niisuguse deklaratsiooni ja niisuguse töö juures see küllalt tagajärjerikas saab olema; kas ta aitab neid wahekordi, mis meie Riigikogus terawaks on läinud, lahendada. Mina arwan, et oleks parem olnud, kui oleks iseäranis pahemalt poolt küljest abi juurde tulnud. Siis oleks suurem ja kindlam walitsuse koondus tulnud, kes tõesti oleks näidanud, mis ta tahab oma programmis sihikindlalt läbi wiia. Kui see walitsus kaks aastatki walitseks ja kui walitsusele oleks siis tarwis etteheiteid teha, siis oleks suurem selgus olema ja maa teaks rehkendada selle järele walitsuse wõimist. Senni olid meie riigihoone ehitamisel walitsused kui kariatiidid, millele raske koorem peale lasti ja mis selle koorma all kõweraks wajusid. Nõnda, et mida suurem koorem walitsusele peale pandi, seda rohkem tema käest nõuti. Nüüd on sellele teistsugune alus pandud, on nii, nagu wenelastel on üks mänguriist, mida nad nimetawad „wankawstanzka“, mis, kui teda ühelt poolt lükati, tõusis püsti ja kui teda teiselt poolt lükati, tõusis ka üles. Mina ei tea, kas see meie riigi elus kõige paremaid tagajärgi annab, sest meil on praegu ümbermoodustamise ajajärk. (W a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l t : K a r i a t i i d i d

olid ju ainult hoone dekoratsioonid.) Nii küll, kuid dekoratsioon on selleks olemas, et ta stiili wälja annaks, aga „wanka-wstanjka“ ei anna sedagi. (Hüüded kohtadelt.)

Juhataja **J. Tõnisson**: Palun rahu! Koosolek on 2 tundi kestnud, kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 7.05 min.

Pärast waheaega jätkub koosolek kell 7.35 min.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**.

Sekretäri kohal sekretär **T. Kalbus**.

Juhataja **J. Tõnisson**: Koosolek kestab edasi. Järjekorras on sõna rkl. härra Laidoner'il. Et rkl. Laidoner saalis ei ole, siis on järjekorras sõna rkl. Martna'l.

M. Martna (sd.): Wäga austatud Riigikogu liikmed! Mina pean peasjalikult neidsamu küsimusi puudutama, mis minu parteiseltsimees, härra Ast juba kõne alla wõttis. Nende seas on mõni asi, mida ma eriti tahaksin alla kriipsutada, ja teiseks jättis seltsimees Ast ometi mõned asjad puudutamata.

Kui me walitsuse deklaratsiooni juurde asume ja seda arwustada tahame, siis on see üsna õige, mis endine Riigiwanem, härra Päts selle kohta tähendas ja nimelt, et ta end mitmeti seletada laseb. Aga kui härra Päts lõpuks ära läks ja uut walitsuse deklaratsiooni „Wanka-wstanjka“, see on kiikuw mehikene, kes end ikka ja uuesti jälle püsti ajab, kui teda maha pannakse, nimetas, siis peab ütleva, et see wõrdlus, minu arwates, lahkunud walitsuse kohta weel paremini passib. See walitsus oli algusest lõpuni niisugune, et teda wõis keerata ühele kui teisele poole, aga ikka sirgus walitsus oma endisele kohale...

Mis deklaratsiooni arwustusse puutub, siis, kui keegi waewaks tahab wõtta kahe walitsuse, see on eelmise ja praeguse, deklaratsiooni wõrrelda, oleks kõigile selge, et needsamad halwad küljed, mis härra Päts uue walitsuse deklaratsioonis leiab, on olemas ka tema oma deklaratsioonis, niihästi üksikutes lausetes ulatuse äramääramise puudus, kui ka kindel wäljaütlemise puudus.

Kui meie deklaratsiooni arutamise puhul oma riigipoliitikat ja oma elamist algu-

sest peale silmas peame ja seda hinnata tahame, siis peaksime enesele küsimise ette panema, kuidas hakkaksime nende puuduste ja pahede wastu wõitlema, mida meie Wenemaalt pärisime? Kui meie selle seisukoha lähtekohaks wõtame, siis pean ütleva, et sennised walitsused ja eriti wiimane, mis meil rohkem meeles, ei ole mitte seda joont kinni pidanud, mida härra Päts siin üsna õieti, nüüd küll arwustades, tähendas. Mis eriti meie majanduspoliitikasse puutub, kui härra Päts selle peale tähendas, et deklaratsioonis riigi majanduspoliitikast ühe reaga on mööda mindud; siis on see üsna õige. Peab tunnistama, et terve majanduspoliitika raskus, niipalju kui ta siin deklaratsioonis esineb, on paigutatud põllumajanduse ja põllumajanduse laenu peale. See näib wiimasel ajal wäga põlew küsimus olewat ja mina oleksin wäga suure heameelega härra Päts'i seisukohta selles asjas kuulnud, kuid härra Päts ei öelnud oma seisukohta selles asjas nii wälja, et teda kiikuwaks meheks ei wõiks pidada. Kui härra Päts majanduspoliitikaga ühenduses korterikriisi lahendamise kohta kõneles, siis seadis härra Päts küsimuse niiviisi üles, et kui meie tahame korterikriisi lahendada, siis peaksime enne teadma, kas meil ka tulewikus niisama palju elanikka linna jääb, kui neid siin praegu asub. Kui me aga eeldame, et muist elanikka linnast ära läheb, siis ei ole meil korterikriisi, sest korterid jääwad ju tühjaks! Mina oleksin heameelega soowinud, et härra Päts oleks oma seisukoha tagajärjed selgesti wälja öelnud, missugune seisukoht temal tõepoolest selles küsimuses on, ja kas ta tõesti sellel seisukohal asub, mis härrad Tonkman ja Laidoner ühe arupärimise puhul korterikriisi kohta wäljendasid, et meie rahwas peab linnast maale minema, siis ei oleks talupoegadel tööliste puudust ega linnas korteripuudust. Umbes selle tähe all on meil senni ka majanduspoliitikat aetud. Kui härra Päts minu wahelhüüde peale tähendas, et meil on ju maad küllalt, siis arwan mina, et härra Päts, kui riigimees ja jurist, peaks ometi wäga hästi teadma, et maaharimine nii hõlpus alata ei ole, et iga inimene seda lihtsalt wõtta ja harima hakata wõiks, waid siin on meil tegemist kõigepealt wäga kitsaste agraar-seadustega. On ju küllalt teada, et maad wõib ainult harida see, kelle omandus maa on. Meil on see küsimus üles tõusnud popsnikkude asetamise küsimuse juures nende siilumaade,

karjamaade, lepikute ja kadarikkude pärast, kuhu neid asetada wõiks. Kuidas oleks, kui wähe waataksime seda maad, mis popsnikkudel senni käes olnud ja kust neile tarbekorral lisa wõiks wõtta, nimelt aga ka, kui uute maasoowijate rahuldamine kõne all on, siis näeme, et sellest põllumeeste ridades kuuldagi ei taheta. Mis oleme sealt poolt kuulnud? Seda nimelt, see olla — ei midagi wähem, kui natsionaliseerimine, kommunismi algus! Waadake, niisugused on meie maaharimise wõimalused ja mitte ainult meil, waid ka mujal on sarnased maaolud walitsemas. Wõtame näiteks Soome. Seal kannatab rahwas halwa agraarseaduse all. Soomes on palju rohkem adraalla wõetawat maad, kuid ometi on ka seal maapuudus nõnda suur, et rahwas selle all suuresti kannatab. Juba rohkesti 10 aasta eest ilmus Soomes statistiline raamat dr. Hannes Gebhard'i sulest, et Soomes on umbes 250.000 juhuse-töolist, kes peawad waatama, mis nad homme peale hakkawad, kes iga silmapilk walwel peawad olema, et aga ükskõik missugusest tööst kinni hakata. Nende seas on wäga palju neid, kes heameelega maad harida tahaksid. Aga neil ei ole maad wõimalik saada. Nõndasama on meil. Kui meie praegu seda enestele meelde tuletaksime, mis meie ajakirjanduses igapäew leiame, nimelt, et meil maatahtjaid wäga, wäga palju on, aga neil ei ole wõimalik maad saada. Näiteks on meil põllutöölised suuremalt osalt ilma maata jäänud... Peale selle, härra Päts, ei wõi mitte öelda, et meil ainult wähe maad on, waid ta on ka wäga halb maa, mis mitte head saaki ei anna. Ma küsiks, kas on meie sennisel walitsusel mingisuguseid nimetamiswäärilisi summasid wälja antud selleks, et adraalla wõetawat maad oleks wõinud parandada, põllupinda kaswatada, laiendada. Need tööd, mis sellel alal senni tehtud, on niiwõrd wäiksed, et neid nimetada ei maksagi. Kui me deklaratsioonis uudismaast kuuleme, pean ütleva, et see nimi on ka uudis, õieti wärdjas, olen kuulnud ka maakommisjonis nii mõndagi sellest uudismaast, ja wõin öelda, et seda uudismaad, wõi uut maad ei ole wõtta kuskilt, sest igalpool on sood ja rabad, ja nende kuiwatamiseks ei ole midagi ära tehtud, nii et seda „uudismaad“ kellelegi anda ei saa. Sellelt seisukohalt wälja minnes ei kannata meie walitsuse majanduspoliitika mingisugust arwustust wälja. (K. Päts, põl.: Miks Teie walit-

susse ei läinud?) Sellepärast, et me teadsime, kui me oleksime walitsusse läinud, et teie siis kõik selle walitsuse wastu oleksite olnud. (K. Päts, põl.: Meie oleme ka praegu wastu.) Noh, jah, teie olete ju ikka wastu. Mina imestan ainult, kuidas wõib üks niisugune riigimees ja jurist, nagu härra Päts on, weel küsida, miks sotsiaaldemokraadid walitsusse ei läinud! Missuguses demokraatlikus riigikorras on wõimalik, et üks wäikene partei, kellel 15 liiget saja seast on, wõiks walitsuse oma kätte wõtta? See on igatahes Teie poolt üks loogikawastane wahelhüüe. (K. Päts, põl.: Teie lehed ise kirjutawad, et teie tahtsite walitsusse minna.) Teiega wõi teistega üheskoos wõiksime ju seda küll. Aga teie olete, niihästi siin, kui ka seal, wäga kawalad härrad ja oskate sotsiaaldemokraate oma walitsuse sihtide suunas kasutada, siis meie külul oma kodanlist poliitikat ajada. Sellepärast olen mina isiklikult ikka seda „ühistööd“ wõimatuks pidanud.

Majanduspoliitikat on tõesti halwasti aetud. Tunaeile lugesin ühe statistika keskbüroo tegelase kirja „Postimehes“, kus muuseas leida on, et meie suurtööstuses enne ilmasõda umbes 47.000 inimest tööl oli. 1922 aastal oli sellest 47-est tuhandest üle jäänud kõigest 25.000. Mikspärast? Ma tean wäga hästi, et meie suurtööstus omal ajal Wene turu järele sisse seati, ja kui see suur turg kinni jäi, pidi tööliste hulk tööstustes wähenema. Aga mida on meie walitsus, härra Päts'i walitsus, selleks teinud, et nendele töölistele, kes selkombel suurtööstusest lahkuma pidid, tegewust muretseda? Mis on selleks tehtud, et need inimesed mujalt tööd oleksid leidnud? Meie loeme lehtedest, et nende arw aina kaswab, kes wälispasse wõtawad, et Ameerikasse ja mujale wälja rännata, ja mina olen kindel, et kui Wene piir lahti läheks, ja seal jälle tööd niipalju leiduks, nagu enne sõda, siis tuhanded inimesed üle piiri Wenemaale rändawad. Walitsuse hool oleks pidanud olema, et töowõimalust suurendada. Ja üks sarnane wõimalus oleks soode ja rabade kuiwatamine, sellega wõiks maad harimiseks kõlblikuks teha, ja ka tööd korraldada. Kas wõib härra Päts öelda, et selles suunas midagi nimetamiswäärilist tehtud on? Ei! Peale selle oleks weel üks teine wõimalus olnud, mis töö wõimalust suurendada oleks wõinud. Eriti härra Päts'i walit-

sus on wanu maju Toompeal kokku ostnud ja hulga miljonid nende eest wälja andnud. Ma usun, kui selle asemel uusi maju oleks ehitatud, siis oleks inimesed selle juures wõrdlemisi rohkesti tööd leidnud, wabrikud ja ettevõtted oleks materjaali muretsenud ja sellega oleks mitmel tööalal tööliste tööd muretsetud. Waadake, härra Päts, see oleks olnud, mis inimestele ka tööd oleks andnud ja mis omal kombel majanduselu liikuma oleks pannud. Teie wabastaste aga era-kapitaali nende majade alt, see kapitaal ei lähe mitte enam ehitustööstusse, waid see läheb sahkerdamise alale. Teie panite riigi raha wanade majade alla, selle asemel, et riigi rahaga oleks ehitustööd teha wõinud ja lasknud. (K. Päts, põl.: Ei saa lossigi korda seada, mis muist majust rääkida. — E. Weberman, rhsw.: Loss ümber ehitada!) Lossi, noh Teie soovite sellest ka midagi kuulda? (K. Päts, põl.: Wõib küll!) Ma awaldan heameelega oma arwamist. Ma ütlesin eelarwe-komisjonis, et mina ilma mingisuguse kätuseta oma elukese Walge saali lae alla usaldaksin ja peale selle, kui ma lage waatamas käisin, lae kandetooli pööningu peal, ütlen ma teile, kui jumal minule 200 aastat eluiga annaks, siis wõiksin mina oma süngi julgusti sinna alla wiia, ja lagi ei langeks ka 200 aasta jooksul mulle kaela. (W a h e l h ü ü e: Seda ütlesid inseneerid!) Nende inseneeride protokollid on ka siin ja minul on teada, mis nad ütlesid. On ainult üks raudklamber lae kandetooli küljes katki läinud, waja ainult uus klamber panna, siis on kõik asi jälle korras, nii nagu ta ehitamise ajal oli, see on 1787 wõi 1778 aastal. Aampalgid on nii terwed, et nad aina kõlisewad, mitte kuskil ei ole mädanemise märke, kõik on ilusasti kuiw. Mis härra riigisekretäär, ma ei tea kelle kõrwu sosistamisest ütles, et aampalkide otsad on mädanenud ja otsad tahawad jätkata — aampalkide otsade jätkamisest ei ole wist weel keegi ehitaja midagi kuulnud, see ei ole kuidagi tarwilik. Mina kõnenlen ka saali seintest, mis ka pidid maha lõhutud ja uuesti tehtud saama. Seinad on täitsa kõlblikuks seisukorras, ja ma arwan, et terwel Eestimaal ei ole praegu meistrit, kes seinad uuesti wäärtusliku stukko-lustroga, see on kunstmarmoriga kataks, millega seinad praegu kaetud on ja mis wäga wastupidaw on. See wõib ka weel oma 100 aastat seista. Ainukene

tarwilik töö, mis seal teha tuleks, on see, et ornamenta puhtaks pesta. Seda wõib mõni arukas maalrisel wõi ka tiseri-poiss, kui talle kätte näidatakse, mis teha, paari nädala jooksul ära teha. See oleks kõik selle saali wajalik parandus. Kui sellest saalist aga tahetakse walitsuse istumisruumi teha, selleks ei ole ta kõlblik, selleks on ta liiaks suur; milleks ta aga kõlblik oleks, see on meie Riigiwanemale wastuwõtmise saaliks. Siis peaks aga Riigiwanem lossis olema. Ja et härra Riigiwanem tõepoolest seda wastuwõtmise saali wajab, mis wastuwaidlemata asi on, peaks küll selle lossi sisemuse ümber korraldama, et saali niisuguseks otstarbeks kasutada saaks. Meil niisuguseid wastuwõtmisi, nagu endisel Wene ajal kuberneridel ja kindral-kuberneridel need olid, kus rahwas poolringis ootas, ja kus kuberner nende rea eest läbi käis ja neid üksikult wastu wõttis, niisugust wadjadust meil ei ole. Kuid ma olen selles arwamises, et meie Riigiwanemal küll niisugust wastuwõtmise saali waja oleks ja niisugusteks wastuwõtmisteks kõlbaks see saal aga ilma mainitud ümberehitusteta, ainult lae kandetooli ühe posti ots tuleb uue raudklambriga kandma panna. Kuid selle eeltingimine oleks, et Riigiwanem lossi elukorterit saaks ja et see Walge saaliga ühendatud oleks.

Ma tahaksin teile nüüd ühe näitega kirjeldada, illustreerida, kuidas meil tööstuse edendamise ja tööliste elu tõstmise peale on waadatud. Härra Päts nimetas laenu Wene-Balti tehastele, ta tähendas ka selle peale, et Aseri wabrik seisma jääb ja 1500 inimest langewad seal hädasse; kui nüüd laen Wene-Balti tehast tagasi nõutaks, siis langeks tööliste ja nende perekondadele seesama saatus osaks, nagu Aseris. See on wäga walus koht ja wäga halb asi. Aga öelgu minule keegi Riigikogu liigetest, kas on Wene-Balti tehase elustamisega, nii öelda galwaniseerimisega kuidagi katsutud meie tööliste hädadele wastu tulla? Hoopis wastupidi! (S e g a n e w a h e l h ü ü e.) Iga asjatundja inimene, kes seda suurt ettevõtet ükskord näeb, ütleb, et niisugune wabrik, mis umbes neljandik osa Krupp'i ettevõtetest Essenis on, et see mitte Tallinna Telliskopli nurgal elutseda ei wõi, sest siin puuduwad selleks tarwilikud eeltingimised. Hoolimata kõigist galwaniseerimise katsetest, mis selle wabriku juures on ette wõetud, ja hoolimata sellest, et nii tähtsad mehed ja ni-

med seal eesotsas olid, on seal töölistega, kui wõoraslastega ümber käidud. Praegu wireleb wabrik warjusurnu olekus, arwatawasti ei kahtle ka tema direktorid, et see wabrik mitte elujõuline ei ole. Aga kui galwaniseerimine selleks sünnib, et järeleolewaid warandusi „realiseerida“ ja sellest elada katsutakse — nagu mõnelt poolt kindlasti oletatakse — siis peaks ometi ka tööliste käekäigu peale mõeldama! Aga talitatakse otse wastupidi. Ja see on, mis näitab, missugune põhitoomie riigi majanduspoliitikas tööliste huwide suhtes on walitsenud. — Wabriku asutamisest saadik oli töölistel wabriku raudteele waba sõit linna, wõi nad maksid selle eest ainult nii palju, kui sõidupiletite trükkimine maksma läks. Nüüd nõutakse neilt aga täit sõiduhinda. Aasta wahetusel seletasid direktorid tööliste wane matele, et tahetakse tükitöö protsendi tasu reguleerida, ühtlustada. Tööliste wane mad, muudugi, nagu iga lihttöoline, olid sellega nõus, lasid endid „üle rääkida“ wõi „prillid sisse hõõruda!“ (Üldine n a e r.) Need uskusid, et ühtlustamine on ühtlustamine, kuna ju direktor ütles: ega minul sellest kahju ei ole, kui teie rohkem palka saate ja rohkem teenite. See sünnib ainult selleks, et raamatupidamine kergem oleks. — Aga kui kuu aja pärast uue reguleerimise põhjal palkade wäljarehkendamine, wõi arwestamine tuli, siis nägid tööliised, et nad endisest teenistusest said 40, 50 ja 60% wähem! Niisugune oli see tööliste huwide silmaspidamine. Ja seda mitte ainult Wene-Balti tehastes. Sest ütles ju küllalt selgelt endine rahaminister härra Westel läinud kewadel oma interwjuus „Päewalehes“, missugune waade ja seisukoht walitsusel tööliste suunas oli. Nimelt „Kui tööliised rohkem palka tahawad, siis tehku nad rohkem tööd. Tööliised elawad wabrikantide heatahtlusest... Wabrikantidel oleks kasulik omi wärawaid kinni panna. Ainult töölistele head tahtes hoiawad nad oma töökojad lahti ja lasewad ilma kasuta tööd teha...“ Mul oli täna wõimalus meie riigi suuremas wabrikus, meie raudtee peatehastes käia. Pean ütleva, et ka seal käies paistis mulle see „hool“ eitawalt silma, mida meie walitsus senni nende asjaolude peale on andnud. Raudteeülema, wõi kuidas tema ametlik nime tus on, tähelepanu on juba ammugi selle peale juhitud, et sepikojas seitsaadik peale, kui põlewkiwiga ääse köetakse, suitsu äratõmbamise korstnad seda wälja

ei juhi, waid tööruum on suitsu täis. Sepikodade õhuwahetus, wõi wentilatsioon peab juba harilikkuude olude juures eriti hea olema, et inimesed selle all mitte ei kannataks, siin tuleks selle peale aga eriti rõhku panna. Minul on siin üks lehekene käes, millest ma andmeid ette tuua wõiksin, kuid üksikute andmete ettelugemine ei tähenda siin midagi. Läänud aastal aprillikuust kuni septembrikuuni on sepikojas tööliste seas haiguste protsent wäga suur olnud, nimelt 14—23% wahel, kuna kogu wabrikutööliste haigeks jäämise protsent 3,6—6,8% sel ajal oli. Sepikojas on haiguste protsent kohutawalt suurem. Mõned tööliised on juba üle 26 nädala haiged ja üks on juba lahti lastud, ning temale on öeldud: nüüd mine linna hoolekande osakonda ja waata, mis seal sinust saab. Waadake, niipalju tähelepanu on selles riiklikus asutuses tööliste huwide peale juhitud! Sepikotta on küll kaks wentilaatorit pandud, aga seesama inseneer, kes need sinna pani, on ise oma sõbrale öelnud: Need on paljalt selleks, — silmapettuseks, ainult, et inimeste mee leolu peale mõjuda. Kasu neist ei ole. Ja nii rikuwad kihwtised gaasid inimeste terwist igapäew edasi. Terwishoiu peawalitsus on oma otsuse andnud, ja tunnistanud, et põlewkiwi suits gaase sisaldab, mis kopsu ja seedimisorgaanide peale mürkidenä mõjuwad. Just nende haiguste all kannatawadki tööliised. Ülemus ei ole aga midagi selleks teinud, et suitsu ja mürkgaase tööruumist kõrwaldada. Läänud aastal, kui siin 4. miljonilise puhtakasu jaotamine kõne all oli — nagu teada, taheti see summa peatehaste kõrgemate ametnikkude wahel kingitusena ära jaotada, ei olnud pahem tiiw sellega nõus, ning senni on see summa tarwitamata. Härra Ipsberg, selleaegne minister, oleks selle rahaga wentilatsiooni wäga hästi parandada wõinud, see summa oleks siis tööliste terwisele kasuks tulnud, inimesed ei oleks mitte haigeks jäänud ja see oleks ka riiklikust seisukohast kasu olnud, sest inimeste elu ja terwis on ka riigile teatud kapitaal. Waadake, seda ei ole mitte tehtud. Täna, kui ma seal olin, nägin, kuidas tööliised õhtule minnes endid pesid. Masinate wahel on üks kausikene. wõi torukene, millest wett wälja nriiseb mustuse ja tolmu sees. Teie teate, et raudteewabriku tööliised oma korterikitsikuses ei leia kodust mitte wanni eest, kus nad endid puhtaks pesta wõiksid. Seal on kahtlemata töid, mida tehes töö-

lised nõnda mustaks saavad, et nad tingimata oma keha peavad puhastama. Niisuguses wabrikus peaks ometi tarvilik pesemise ruum olema, liiatigi siis veel kätepesemise ruum! Niisugune on hoolekanne. Mina tahaksin loota, et härra Kaarna oma tööd, mis ta läinud aastal töö-hoolekandeministeeriumis pooleli jättis, uue agarusega jätkab ja seda, mis waja teha on, nüüd tegema hakkab. Ja mitte ainult raudteewabrikus. 1921 aasta jooksul hakkasid meie toiduhinnad wähe langema. Aga 1922 a. märtsikuust saadik tõusewad nad jälle. Meie oleme mitu ja mitu korda walitsuse tähelpanu selle peale juhtinud, et on waja abinõusid otsida, on waja selle wastu wõidelda. Meie poolt tehti ettepanek, et wäljawedu tähtsamate toiduainete juures nii reguleerida tuleks, et nende hind siseturul mitte ei tõuseks. Meie ei ole mitte kategooriliselt nõudnud, et wäljawedu peaks seisma jääma, oleme isegi rõhutanud, et meil kaupade wäljawedu tarwilik on, aga niisama tähtis on ka elukalliduse wastu wõitlemine. Praegune wälisminister härra Strandman ütles mullu elukalliduse arupärimise puhul, et elukalliduse wastu küll wõidelda tulla, aga see abinõu ei olla mitte hea. Meie oleme seda head abinõu seal poolt ja endise walitsuse poolt oodanud, aga midagi ei tulnud. Nüüd ootame uue walitsuse poolt seda paremat abinõu, millega elukalliduse wastu wõidelda. See on paratamata nõudmine.

Sellejuures tuleb meeles pidada, et sellega lahutamata ühenduses seisab palga poliitika. Kui töölised toiduainete eest paratamata seda hinda maksuma peavad, mis, nagu näha, ennast alla suruda ei lase, siis peab ometi see organ, kes riigi ja rahwamajanduslikku elu juhib, oma sihiks seadma midagi kindlat, peab püüdma wõimaldada, et töölised oma palgaga, mis mitte ei tõuse, waid weel langeb, et nemad oma palgaga tarwilikka toiduaineid osta wõiksid. Ametiühisuste kuukiri tõi oma wiimasest numbris wäljarehkendatud toidu wõi eluhoiu hinnad. On kolmeliikmelise perekonna toiduained aluseks wõetud ja tuleb wälja, et kolmepealine pere wajab kuus — detsembrikuu hindadega 1923 a. — toidu- ja teiste tarbeainete ostmiseks 9.430 marka 50 penni. Need, kelle poolt see kokku on seatud, rehkendawad juba sellega, nagu me kõik teame, et meie kaugele minna ei wõi, nad lõikawad kohe tiiwad ära ja see tiibade lõikamine seisab selles, et nemad ainult kolmeliikmelise

perekonnaga rehkendawad. Härra hari-dusminister professor Rahamägi on hiljuti oma doktoritöö kirjutanud selle üle, et meie rahwas wälja suremas on. Need, kes mainitud elatismiinimumi üles on seadnud, need arwestawad ainult kolmeliikmelise perekonnaga! Kolmeliikmeline perekond on aga wäljasurewa rahwa perekond! Ka siis, kui mehel ja naisel ainult kaks last on, ka siis on see surmaga käsikäes tehtud arwe. Sest siis ei jäta ju kaks wanemat enam kui iseeneste arwu järeletulijaid! Kui meie tahame, et meie rahwas peab elama, peab juurde kaswama, siis peame meie arwestama wähemalt wiieliikmelise perekonnaga, peame rehkendama, et kahest inimesest wähemalt kolm järele jääks. Kui meie aga wiieliikmelise perekonnaga rehkendame, iga liikme peale 3.143 marka kulusid kuus arwame, siis teeb see wälja üle 15.000 marga kuus. Mida on meie walitsus senni selleks teinud, et laiematele hulkadele elamine wõimaldada? Mitte midagi! Meil juhatatakse härra Tonkman'i aadressil, et minge maale! Kuidas on, aga selle maaleminemisega lugu? (W a h e l h ü ü e p ö l l u m e e s t e r ü h m a s t: S e a l p e a b t ö ö d t e g e m a.) Teie jaoks kahtlemata on seal paradüis, aga see on kindel, et teie seal mitte tööd ei tee. (M. Martinson, põl.: Härra Martna jättis küll korwi wao peale ja jooksis ära.) See härra oskab ka nalja teha. Ükskord olin mina ka mõisas kartuliwõtja, aga siis wõtsin mina kartulid ausasti õhtuni ja ei jätnud korwi mitte wao peale, waid jät-sin korwi wao peale ainult selleks ajaks, kui mõisahärra mind saatis kõrtsist paberossi tooma, aga kui ma tagasi tuln, siis wõtsin jälle kartulid kunni õhtuni ja sain selle eest 20 kopikat. Waadake, Teie nali ei läinud lopsu. — Ma kuulen suure imestusega, et meie kõigesuurema wabriku direktor ja suurtööstuse esitaja, härra Laidoner, on ka sellel arwamisel, et inimesed peawad linnast maale minema, siis jääb korterihäda linnades iseenesest ära. Nende wäidete üdikoht on see, et maal olla tööd küllalt, ja töölised puuduwat. Kui meie aga asja ligemale astume, siis peame jällegi küsima, mis on meil selleks tehtud, et teada saada, missugune see töolistepuudus on, missugused isearaldused sellel on ja kui suur ta tõepoolest on? Waadake, meie statistika keskbüroo ja kõik teised statistika organid on teie käes, aga kui meie neid kirju loeme, mis sellel alal ilmuwad, siis leiame küll, et

maal ära loetud on sead, lambad, lehmad, hobused jne. on wälja arwatud, kui suur oli külwipind ja kuidas kesa wäetatakse, aga mis inimestega on, seda meie ei tea! Waadake, minu härrad Tonkman ja Laidoner, kui töölistepuudus maal tõesti suur on, siis on see asi, mida teie tegema peaksite — selgusele jõuda, kui suur töölistepuudus on ja missugused põhjused sellel olla wõiksid. Kui see teada, siis oleks wõimalik abinõude peale mõelda, kuidas töölisi maatöö juurde tõmmata ja kinni hoida. Meil peaks ometi asjatundjaid meli olema, kes seda teha oskawad! (K. Tonkman, põl.: Selle üle wõime rääkida, kui soowite.) Statistika üle? Teie statistika üle? See statistika ei huwita mind! Ma juba tähendasin, et meie riiklik majanduspoliitika algusest peale teataw kobamine on olnud. Ei ole õieti teatud, mida toetama peab. Härra Päts rääkis põllumajanduse toetamise poliitika wastu ja ütles, et uus walitsus ei tohi seda poliitikat ajada, aga kuidas härra Päts ise seda tegi, selle kohta puudub temal arwustus. Ma pean tähendama, kui meil maapoliitikat niiwiisi edasi aetakse, kui seda senni on tehtud, siis ei wõi sellest juttugi olla, et inimesed suuremal hulgal wõiksid maale minna. Igas riigis, kus põllumajandus edeneb — ja neid riikisid on küllalt, wõtame näiteks, Daani, Rootsi wõi Shweitsi — siis leiame, et igalpool, hoolimata sellest, et põllusaaduste arw kaswab, põllutöölise arw väheneb. Kõigis nendes Euroopa riikides, kus põllumajandus tähtsamat osa mängib, näeme, et põllukultuur tõuseb tehnika edenemise arwel, aga mitte inimeste käte arwel ja inimeste käed saawad sellest tööst ikka rohkem wabaks. Kui meie niisuguse ühekülgse poliitika juurde jääme, siis peaksime meie inimestele vähemalt nii palju wastu tulema, et nad endale Ameerika passid wõimalikult odawalt saaksid... See poliitika sunniks wälja rändama. Nüüd wähe üksikasjades selle deklaratsiooni juures. Minu parteisõber Ast ütles juba peajasjalikult kõik ära, mis siin öelda on. Mina leian ka, et siin mõni asi ometi kuidagi wiisi rahuldada wõib, näiteks eesotsas riigikaitse suhtes silmas pidades sundusliku wäetamisaja lühendamise tarwidust ja sõjawälise õppuse paremine organiseerimist. See on wäga sümpaatlik lubadus. Umbes 2 ja pool wõi 3 aastat tagasi, kus mul juhus oli nende asjade üle selleaegse Riigiwanema härra Päts'iga kõneleda ja

ma arwan, et ma tohin seda siin awalikult öelda, et ka härra Päts seekord arwamist awaldas, et meie kaitsewägi ennast odawamaks laseb teha, peab teha laskma, et meie neid kulusid niisuguses kõrguses kaua kanda ei suuda jne. jne. Aga ometi on asi samasuguseks jäänud. (K. Päts, põl.: On wähenenud.) Igatahes ei paista see wäljaspoole, vähemalt mitte minule, silma. Härra Soots ütles siis, mis kaunis see kallis. (J. Laidoner, põl.: 420 miljonit on wähenenud.) Minu parteiseltsimees härra Jõeäär on katsunud juba selgeks teha, milles see wähenemine peitub.

Mis härra Päts wälispoliitika suhtes ütles, ja mis sellest siin deklaratsioonis öeldud on, sellele ei ole mul midagi juurde lisada. Ma wõiksin sellele koguni alla kirjutada. Ja selles juhtkirjas, mida härra Päts „Päewalehes“ nimetas, on see headus ja paremus ka ära märgitud, mis wälisministriumis maad on leidnud. See on muidugi wäärt asi ja selle wastu ei ole midagi öelda. Ma olen kindel, et uus walitsus seda halwendama ei hakka. Mis wõrdlusesse puutub, silmade tegemine Wene poole ja endise walitsuse sõprus Wenemaaga... (A. Rei, sd.: Üle prilli waatamine.) Härra Päts iseloomustas seda hästi. See sõpruse hoidmine oli üle prilli vaatamine. Kas ta tulewikus parem on, selleks ei ole meil iseäralikku kindlustust olemas ja asjad, millest härra Päts kõneles, on kahjuks — olemas ja tõepoolest wõib asju olla, mis „üle prilli vaatama“ sunniwad...

Sisepoliitikas lubatakse kindlustada demokraatlikku riigikorda. See, minu härrad, on ju otse ka meie püüdmine ja selles „klapime“ täitsa kokku. Meie rühm ja pahem külg on selles arwamises, et demokraatlikku riigikorda tuleb tõepoolest kindlustada. Mina lisaksin ainult siia juurde, et need kindlustuswiisid ei tohi niisugused olla, nagu nad wiimasel ajal olid. Meie ei wõi seda demokraatliku korra kindlustamiseks lugeda, kui ühe ööga, ühe ropsuga üle kahesaja töölise organisatsiooni kinni pannakse. Waadake, see on meie sennise majanduspoliitika teine külg ja see teine külg selles poliitikas annab ennast piitsana tunda. See ei anna töölistele wõimalust, ennast organiseerida; organisatsioonide purustamise juures wabandatakse tegu kommunistiga! Aga, mu härrad, olge julged, meie kommunism ei ole nii sügawale juurdunud, et see, nagu haputaigen, meie tööli-

sed kõik ära rikuks. Koosolekul, nagu täna, kus igatahes kahe, kolmesaja inimese ümber koos oli, ei olnud kommunismi järeljooksjaid, Eesti riikluse vastaseid, wõi midagi sarnast kuulda ega näha. Aga seal öeldi lausa, kuidas wõib organiseerimise peale mõelda, need purustatakse ära, liikmed heidetakse wangi. Mina ja minu parteisõbrad oleme mitu korda selle peale tähelpanu juhtinud, et kommunismi haputaigen just halwast majanduspoliitikast juurdunud on. Kui inimestel elamiswõimalus kaduda ähwardab, wõtab riigitüdimus maad. Head soowid ei täida kõhtu. Ma ei taha mitte öelda, et härra Päts ja härra Westel üle öö meie tööstuse nii ümber luua oleksid wõinud, et kõik ennesõjaaegsed töölised, kes ennesõjaaegses tööstuses teenistuses olid, tööd, ja isegi weel enam, head teenistust oleksid saanud. Selles arwamises meie ei ole. Aga ma rõhutan seda joont, mis tarwitatud on. Siin on liiaks sellel joonel käidud, mis härra Päts sügisel korterikriisi arupärimise puhul ütles: Wõtku, tehku rahwas ise! — Aga siis ei ole meil ju walitsust tarwis, kui rahwas ise peaks tegema! Walitsus on ju rahwa kõrgem organ ja tema peab asja nii korraldama, et see kõigi kodanikkude huwidele vastaks. Kui meie walitsus oleks püüdnud tööliste eluhoidu sedawõrd tasakaalus hoida, et töölised oma palgaga ära oleksid wõinud elada, et nad mitte nõnda wäga wiletsusesse ei oleks sattunud, siis wõiks kindlasti öelda, et kommunistidele antud hääle arw ei oleks mitte sedawõrd kaswanud, nagu me nüüd oleme näinud. Aga see, kuidas kommunistidele antud hääle arw on kaswanud, on õieti selle häda mõõdupuu, mille all meie rahwa suurem enamus kannatab. See peaks ka walitsuse sotsiaalpoliitika mõõdupuu olema.

Mis edasi deklaratsioonis on öeldud Eesti kodaniku põhiõigustest, et nendest tuleb wankumata kinni hoida, nagu need ette nähtud on põhiseaduses, kaitstes kodaniku õigusi ja wabadusi igasuguse seadusewastalise kitsenduse eest, siis, minu austatud härrad, on see tõepoolest niisugune lubadus, mida wõib nii ja teiseti mõista. Ma wõin teile öelda, et kui mina põhiseaduse paragrahwi lugesin, mis ütleb, et Riigikogu liige on puutumatu, et teda wõib ainult kuriteo pealt tabada, siis sain mina sellest ka tõepoolest nii aru, et Riigikogu liikme isik tõesti puutumatu on. Nüüd nägime meie aga hiljuti, kuidas Riigikogu liikmed ometi kinni pandi, ja põhi-

seadus nende wabadust ning puutumatust sugugi ei kaitsnud. Ja niisama palju, kui põhiseadus ei kindlustanud Riigikogu liikme puutumatust, ei kindlusta ka deklaratsioon üksiku kodaniku õigusi. On õieti ükskõik, kas see siin leidub, wõi ei, nagu ka härra Päts seda wäga õieti tähendas, et seda tõepoolest waja poleks olnud deklaratsiooni ülesse wõtta.

Siis räägitakse deklaratsioonis, et kirik tuleb seada õiguslikult kindlale alusele. Minul ei ole midagi selle wastu. Nagu kiriku hoone on kindlale alusele rajatud, nii jäägu ka kirik selle kindla alusmüüri peale, las elab oma loomulikkude elu ja sureb oma loomulikkude surma. Minul ei ole midagi selle wastu, kui see ka seaduslikult korraldatakse. Aga mis siin mõtlema paneb, ja millega mitte päri olla ei saa, on see, et perekonna-seaduses tuleb ette näha wõimalus kodanlise registreerimise toimetusi panna ka waimulikkude peale. Miks mitte ka waimulikkude peale sel korral, kui nad seda toimetaksid wallamajades, aga mikspärast seda raamatupidamist kahes kohas talitada, wallamajas ja kiriku käärkambris? Mina arwan, et see meie uue kokkuhoidmise nõudmisega just mitte kõigekenamas kokkukõlas ei ole. (L. Raudkepp, krst.: Rahwa rõhuw enamus nõuab seda!) Kust Teie seda teate? (O. Gustawson, is.: Rahwahääletamine! L. Raudkepp, krst.: Walitsumine on ettenägemine!) Sellest ma ju praegu kõnelesin, et ettenägemist ei ole olnud!

Haridusalal ei taha mina pikemalt peatada. Ma pean ütleva, et meie uus haridusminister oma hariduspoliitikast eelarwe ajal igatahes niisuguse ülewaate andis, nagu seda haritud inimene anda wõib, ja kui see sedawiisi täpselt täidetakse, siis ei ole minul midagi selle wastu. Minu arwamine oli senni, et uut haridusministrit on kutsutud kui pastori wõi teoloogi haridusministri kohale, aga nüüd kuulsin mina tema suust, et ta on külakooliõpetaja poeg, on külakoolis kooliõpetaja abi olnud ja et ta kõigis koolides tööd on teinud, nii et ta mitte ainult pastor, waid ka pedagoog on. Mina tahaksin uskuda, et tema siis ka niisugune pedagoog on, kes meie hariduspoliitikat oskab juhtida ja suudab juhtida, sest siin on meil tegemist kogu rahwa huwidega, aga mitte kirikupoliitikaga. Meil ei ole waja kirikministrit, waid haridusministrit.

Aga lõpuks on siia juurde lisatud, et rahwahääletamise tagajärgedele wastawalt tuleb usuõpetust wabatahtliku õpeainena samawääriliselt käsitada, kui iga teist õpeainet, usaldades selle õpetamise tarwilikult ettewalmistatud õpejõu kätte. Mina küsin uuel walitsuselt, mikspärast on siin üles loetud, et usuõpetus tuleb käsitada samawääriliselt teistele wabatahtlikkudele õpeainetele? Mikspärast ei ole ka teisi wabatahtlikka õpeaineid üles loetud? See on iseenesest mõistetaw, et seda teiste õpeainetega ühewääriliselt käsitada tuleb, aga et seda siin siiski weel eriti toonitada tarwilikuks peeti, sellest pean mina oletama, et siin küll midagi rohkem öelda on tahetud, ja see midagi rohkem on mõeldud wist nendele härradele kristlastele, kes mõtlewad, et nende leotsil olewad nahad muidu ühes oja-weega ära ujuda wõiksid. (J. Lattik, krst.: Oi, ja h!) Teie teate ju, härra Lattik, kui õpetaja, et on weel teisi õpeaineid, mis walitawad on ja kui need teised ei ole üles loetud, mikspärast siis usuõpetus just erilist ärätähendamist on leidnud? (H. Anniko, krst.: Teised ained ei ole mitterahwahääletamisel olnud! — J. Lattik, krst.: Ingliskeel ei ole mitte rahwahääletamisel olnud!) Ah ja? — Rahwahääletamine on teil nagu teljeks, mille ümber kõik keerleb!

Toonitatakse ka seda, et tuleb riigi enese majapidamist kõigis tema harudes kokkuhoidmise ja otstarbekohasuse suhtes rewideerimisele wõtta, iseäranis riigi tellimiste ja ehituste kulude kawad tulla äärmise kokkuhoidmise mõtte järele talitades, kokku tõmmata. Noh, seda kokkuhoidmist koosseisude ja ametnikkude juures, seda oleme ju igas deklaratsioonil lugenud ja seda iga uue walitsuse poolt kuulnud! (K. Päts, põl.: L ä h e b p a r e m a k s, h ä r r a M a r t n a.) Õelge ometi, kuipalju on siis ametnikkude arw wähenenud? (K. Päts, põl.: T e m a k a s w a b k a, e i s a a a i n u l t w ä h e n d a d a.)

Siis põllumajandus, sellest on härra Päts juba kõnelenud ja minul ei ole siia muud juurde lisada, kui seda, mis ma wahelhüüdega juba tähendasin, et meie seda ei usu, nagu oleks uus Riigiwanem selles mõttes seda teinud, et põllumehi enda juurde tõmmata. Mina arwan, et see tuli nii üldisest „meeleolust“, sest nüüd on põllumajanduse toetamine päewakorral ja, issakene, kuidas siis walitsus sellest mööda

saab, peab ju seda ka toetama! Et „ainult põllumajandust toetada ja ühtlasi riiki selle peale tugeada“ — wildak poliitika on, sellest olen mina juba enne kõnelenud ja ma loodan, kui meie uus rahaminister sõna wõtab ja oma majanduse perspektiive meile näitab, tuleb ta wist sellele seisukohale, et meie end mitte täielikult ja ainult põllumajanduse sülle istutada ei saa.

Peaasi, minu härrad, mille juures ma weel peatada tahaksin, on hoolekanne ja terwishoid, töökaitse, sotsiaalne kinnitus, tööpuudus, korteripuudus jne. jne. Selles suunas on deklaratsioonil terwishoid üles wõetud. Mina arwan, et meie kõik seda suurema lootusega eeldada wõiksimise, et uus walitsus nende küsimuste peale erilist rõhku panema hakkab. Kuna meie Riigiwanem ise arstiteadlane on ja terwishoiu oludega tuttaw peab olema, on selles suunas siiski üsna vähe öeldud. Mina tahaksin rohkem teada. Kuidas on terwishoiuga mõeldud, kuidas mõeldakse seda edendada ja mida mõeldakse kõigepealt ette wõtta. Mina oleksin väga tänulik, kui minule mõne küsimuse peale selge wastus antaks. Mina olen mitu korda siin rõhutanud, et meie terwishoiu olude juures väga tähtis on paremate korterite muretsemine, korterikriisi lahendamine. Mina ei asu mitte sellele seisukohale ja ei usu mitte, et meie linnad wähenewad, seda ma kuidagi wiisi eeldada ei wõi, et meie majanduslik arendamiskäik teistsuguse tee wõtaks, et meie nüüd kõik tagasi küllasse pöörama hakkame. Asi ei tule mitte nii, see on nii kindel, kui üldse midagi kindel olla wõib, sest edenemise ja arenemise lugu näitab kõigis maades üht ja sedasama teed, ja meil ei ole ka mitte midagi teist oodata. Meie linnade elanikkude arw jääb enam ehk vähem nii suureks, see on arw kaswab väga wisalt, aga ta kaswab siiski. Kuipalju, seda on raske öelda. Aga üks asi on kindel: niikaua, kui meie rahwas weel täitsa wälja surema ei hakka, see wõtab ikka weel mõnikümmend aastat, doktor Lüüs'i järele 50 aastat, niikaua kiratseme meie korterikriisi all. Kui terwishoiu paranemisest juttu on, siis peame meie kõigepealt selgusele jõudma, et korterihäda terwishoiu halwa seisukorra juures väga tähtis tegur on. Mina loodan, et siin midagi positiivset kindlat tahetakse öelda. Kuid ma küsin sellepärast otse ja lausa: kuidas mõtleb walitsus korterikriisi lahendamiseks? Ma loen dekla-

ratsioonist: „korterikitsikust tuleb vähendada ehituslaenu suurendamise ja hüpoteekarlaenu läbi, sel määral, nagu seda wõimaldab riigi rahaline seisukord“. See on, „Ei“! See on seesama „Ei“, mis härra Päts sügisel ütles. Sedasama öeldi sel puhul ka ajakirjanduses: Martna kõneles küll korterihädast, aga kust kohast raha wõtta, selleks ei leita teed... Mina arwan, kui meie asjale silma vaatame, siis ei wõi selle lahendamise juttugi olla, kui meie oma rahapoliitikat sedawiisi ei juhi, et selle häda lahendamiseks ka midagi üle jääb. Sest eelarwe kokkuseadmine, kulude ja tulude kokkuseadmine on ometi walitsuse ülesanne! Kui walitsus tahab, siis leiab ta teed. Meie teame väga hästi, et ükski walitsus korraga Tallinna mõnituhat maja juurde ehitada ei suuda. Mina ei ootagi seda. Walitsus ei ole aga senni muud teinud, kui hüpoteekidest kõnelenud ja siis wist Eesti panga kaudu hüpoteekpaberid 50 miljoni eest osta lasknud, wõi osta lasta lubanud. Et walitsus meie linnade wõi kogukonnawalitsusi oleks korraldanud ja sellele teele juhtinud, seda ei ole meie mitte näinud. Meie kogukondade sisetulekud on walitsuste poolt senni ka sedawõrd kärbitud olekus, et linnawalitsused oma algatusel midagi teha ei ole suutnud. Riiklik ehituslaen, mis paari aasta eest anti, on nüüd juba ära tarwitatud. Ka ehituslaenu juures ei ole tarka poliitikat aetud. Kui tarka poliitikat silmas oleks peetud, ei oleks ehituslaen mitte nõnda suur tarwitsenud olla. Oleks vähem wõinud olla. Soome walitsus annab ehituslaenu hoopis vähemate summadena, suurendab seda aga sellega, et ta kaasa tõmbab kogukondade ja ehitajate eneste raha. On inimesi, kes oma kapitaali heameelega oma korteriehituse sisse paneksid, kui nad seda riiklikku laenu abil wõiwad teha. Kui riik näiteks 80 protsendi asemel ainult 50 protsenti laenu annaks, leiduks ka ehitajaid ja ehitataks rohkem, kui sennise laenukorralduse juures. Mina loen edasi, et riigil tuleb asuda ametnikkudele korterite ehitamisele. Ka see on halb poliitika. (K. Päts, põl.: Ei ole õige.) Kahtlemata on õige. Lubage, härra Päts, mina kõnelen mõne sõna! Asjalugu on niisugune, et kui walitsus korraldaks wõi organiseeriks ametnikkude ehitamisühingu, siis oleks ühingu liigete seas inimesi, kellel ka omal natukene raha on, ja kogukond wõiks omalt poolt kaasa aidata, juba maaandmises

wõi teisel teel. Sel wiisil, kui teie niisuguse ühingu loote ja majade ehitamise ning walitsemise nende eneste kätte annate, edeneks asi arwatawasti paremini, kahtlemata ei tuleks aga walitsusel — riigil — majade walitsemise kulused kanda. Aga kui riik maja algusest kunni katuseharjani ehitab ja teda ka walitseb, siis wõime näha, missuguseid mitte soowitawaid tagajärgi see annab. Meie teame, et teisel on niisugused ametnikkude koloniid, mis walitsuse ja kogukondade laenude abil asutatud ja nendes koloniides on majad hästi walitsetud, ei ole ka niisugust paberiwahetamist ja niisuguseid komisjonide istumisi waja, kui seda riigi poolt ehitatud majade juures ette tuleb. Riikliku ehituslaenu juures oleks wõinud eranimeste raha palju suuremates summades sinna sisse tõmmata, kui riik mitte omalt poolt kunni 80% ei oleks andnud. (J. Holberg, põl.: Ametnikka tuleb wahetada.) Peab küll wahetama, aga kui üks liige ühisusest lahku, on teine, kellel õigus selle asemele asuda. (J. Holberg, põl.: Aga ta ei anna korterit ära.) Ah, kui ta ei anna! Aga põhiseaduses on öeldud, et ta peab andma, ja kui ta põhiseaduse järele lahku, ei tarwitse, elab tema korteris edasi, maksab üüri ja täidab kohuseid, mis põhikirjas ette nähtud. Meie walitsuse poolt ei ole midagi sündinud, et niisugust ehitusühisuste arenemist hõlbustada. Meie walitsuse poolt ei ole midagi sündinud, et linnade ehitusseadust rewideerimisele wõtta. Seal walitseb weel täiesti weneaegne kraam, mis ehitamise raskeks teeb. Mina tean niisuguseid juhtumisi. Läänud aastal ehitati sitsiwabriku lähedal maju. Linna ehitusseaduse järele on linna uulitsate kohta väga õieti määratud, et ukseid ei tohi mitte väljaspoole lahti käia. See takistaks uulitsatel liikumist, aga need majad ei ole mitte linna uulitsate ääres, sissekäik on peale selle 4—5 astet kõrgel, aga ehitusseaduse eeskirjade järele on ka siin ukseid sissepoole lahti käima ehitatud, kuna ümberpöörduvalt parem oleks. Kui seal üks väljaspoole lahti oleks käinud, oleks korteri eeskoda sedawõrd suurem saanud, et inimene oma porised kalossid sinna ukse taha oleks wõinud panna. Nüüd mitte. Niisuguseid määrusi on meil palju. Kui keegi tahab maja peale kolmandat korda ehitada, kui sellel majal juba 2 korda puutrepiga olemas on, siis peab see puutrepp maha kistama ja sinna wõlwitud kiwitrepp ehi-

tatama. Sarnast nõuet põhjendatakse tulehädadohu kartusega. See seadus aga on 30—40 aasta eest wõi weel ennem wälja antud ja Wene olude järele tehtud, kus tulehädadoht suurem oli, kui meil praegu. Nüüd, kus elektrit tarwitatakse, ei ole meil tulehädadoht mitte nõnda suur, ja sarnase wana määrusega ainult rakendatakse ehitamist. Näiteks siin selle 3. korra peale ehitamise juures kiwitrepi nõudmine. (J. Soots, põl.: See on linnawalitsuse määrus.) Härra kindral Soots, muidugi, linnawalitsuse määrus küll. Aga linnawalitsusest tulewad muutused siseministeeriumi, ja kui mina mitte ei eksi, siis tõmbab härra Dolf neile seal sagedasti kriipsu peale. (Wahelhüüe.) Seda seadust ei ole linnawalitsus teinud ja ei wõi seda ka muuta. Aga, kui riigiwalitsus tunneb, et seadus halb on, siis on riigiwalitsuse käes võimalus, sinna parandusi tuua. Kui meie tahame korterikriisi vähendada, siis peame neid pahesid katsuma kõrwaldada, et ehitamist hõlpsamaks teha. Ja meie peame ehitamist hõlpsamaks katsuma teha ja seda ka oskama teha. Härra Päts tähendas, et kui maikuu kätte jõuab, siis oleme tööpuudusest priid. Nõnda lugesin mina ka ajalehest, ja mul oleks huwitaw teada, kas uus töö-hoolekandeminister on selle teate wast lehtedesse saanud, wõi on see teade kuidagi teistwiisi sinna pääsenud? Meie kuulsime üürikomisjonis, et uus härra minister on arwamist awaldanud, et üüriseadus tuleb ära kaotada, muidugi aeg-ajalt, nii puudlisaba wiisi. (Töö-hoolekandeminister Chr. Kaarna: Millal?) Teie abiline oli seal, härra minister, ja ta ütles, et tööhoolekandeministeerium on selles arwamises, et üüriseadus tuleb ära kaotada. (Töö-hoolekandeminister Chr. Kaarna: Ma küsisin, millal ta tuleb ära kaotada?) Seal otsekohe, kus kriisi ei ole. Aga mitte see ei ole tähtis. On üsna õige, sest seal ei ole üüriseadust wast tarwis, kus kriisi ei ole! Tähtis on aga küll see, kuidas meie ajakirjandus selle teate üles wõttis. Suure pealkirjaga kuulutati kohe wälja, et üüriseadus kaotatakse ära! Nõnda on siis ka tööpuudusega. Siin ütles härra Päts, et esimene mai tuleb kätte, rohi hakkab kasvama, tööpuudust pole enam... Kui mina hüüdsin, et tööpuuduse wastu tuleb teisiti wõjeldada, kui tööpuudus alaline on, siis ütles härra Päts, et kui meil tööpuudus alaline on, siis tõuseb küsimus, kas

me üldse iseseiswad olla suudame. Aga, härra Päts, teistes riikides on tööpuuduse wastu wõitlemine juba alaliseks nähtuseks saanud, ja on selle wastu abinõusid otsima hakatud. Nende abinõude peale panen mina ka meil rõhku ja keegi teine orgaan ei ole nende abinõude korraldamises nii wõimas, kui just riigiwalitsus. Waadake, härra Päts, ... (K. Päts, põl.: Ega mina riigiwalitsuses ei ole, miks Teie just nii wäga minu poole pöörate.) Wabandage, ma wõtan oma sõna tagasi, ja ütlen, austatud härrad Riigikogu liikmed, waadake, see on meil kõigil tutaw, et niisuguses põhjapoolses maas, nagu meil, teataw tööpuudus harilik nähtus on. Niisuguses kliimas, nagu Eestis, kus tali 5—6 kuud pikk on, seal lõpeb sügisel ehitustöö võimalus, seal lõpeb siis ka ehitustöölistel töowõimalus, lõpeb aiatöölistel, teatud osal põllutöölistel ja paljudel teistel töowõimalus ära, ja siis, tulewad harilikud nähtused, mis tööpuuduse ilmuwuse juures ikka on, nimelt see, et teatawates ametkondades ajuti nädalate ja kuude wiisi suuremad tööseisakud, wõi tööpuudus on. Nende harilikkude nähtuste wastu püüdsid teiste maade töölised ju ammu enestele wastastikku abi anda. See oli muidugi nõrk ja puudulik. Läänud aastasaja 92 aastast saadik hakati Shweitsis kõigepealt awaliku tööpuuduse wastu kinnituskassasid asutama. Ilmasõja puhul, ja pärast sõda, kus miljonid sõdurid wabaks said ja koju tulid, ja mitte tööpaika ei leidnud, siis kaswasid nendes tööstuse riikides wäga suured töötatöölaliste hulgad ja tööpuudus. Siis, ja juba enne ei ulatanud need wäikesed kassad, mis töölised ise olid asutanud, ja mis kogukondade poolt, ja siin ja seal ka riigi poolt abi said, häda lahendada, waid riik pidi selle puuduse wastu abiandmise suuremalt osalt oma õlgadele wõtma. Meie kuulsime tänagi õhtul siin minu parteiseltsimehe Ast'i suust, kuidas Rootsis sellega oli, missugustel tingimistel Hjalmar Branting walitsuse etteotsa astus ja kuidas ta sealt tagasi oli sunnitud astuma just töötatööliste toetamise pärast. See töötatööliste toetamine on paratamata nähtus kapitalistlikus ajajärgus, ja sellest ei saa ükski riik, ükski ühiskond mööda. Muidugi ei ütle mina seda, et tööpuudus meil alati nii suur on, nagu tänawu. Aga walitsus ei ole mitte ainult kohustatud tööpuuduse wastu sedawiisi abi otsima, nagu see meil tänudi on, kuna

ainult walitsus seda teeb, waid ta peab tööpuuduse wastu kinnitamist organiseerima hakkama. Selleks on wäga mitmesugused teed ja wõimalused olemas. Daanimaal on senni erakinnituse kassad olemas ja walitsus toetab neid kassasid; walitsuse poolt on kindral-inspektor ametisse seatud, kes nende kassade tegewust rewideerib. Rootsimaal annab riik tuge; seal on walitsus korraldanud, et kogukond peab töötatööliliste toetamise laudkonna looma ja abiandmist korraldama. Sedamööda, kuidas kogukond abi annab, annab ka riik omalt poolt abi.

Mida vähem töötatöölised abi wajawad, seda kasulikum on see muidugi kogukonnale ja riigile, aga ka töölistele. Aga meie ajal ei saa enam ilma abiandmise instituudita läbi, ja sellepärast tuleb see ka meil korraldada. Sellest seisukohast ainult peame ja wõime meie wälja minna ja ei wõi mitte oodata, et 1. mail, kui muru rohelineks läheb, et siis tööpuuduse hädaoht möödab on. Ta tuleb tingimata tulewal sügisel tagasi. Loodame, et ta nõrgemalt tagasi tuleb, aga oleme wõitluswalmis... Kui me häda-abi tööd tööpuuduse wastu wõitlemises räägime, siis peawad need tööd juba warakult korraldatud olema, nii et töölistele aegsasti tööd wõib kätte juhatada. Täna ei olnud meil kuskil midagi sellest sarnast, aga ometi rõkkas kodanline ajalehtede mets wastu, et töölised on laisad, nad ei wõta pakutud töid wastu... Ma tuletan seda janti meelde, kus töötatöölised Tallinna Ülemiste järwe kaanali kaewama saadeti, aga linnawalitsus ei teinud midagi selleks, et nende palka kindlustada. Ta wõttis küll ette wõtja käest kautsjoni sisse, et linn mitte kahju ei saaks, kuid ta ei wõtnud mingit tagatist selleks, et töölised oma palga kätte saaksid ja mitte päewade ja nädalate wiisi ei oleks pidanud oma palga järele jooksma. Ja ma ei ole kindel, kas nad praegugi oma palga täiesti kätte on saanud. Ometi oleks pidanud see kogukonna asi olema selle eest hoolitseda, et need inimesed, kes tööbüroost tööle saadeti, et need oma palga järele mitte kerjamas käia ei oleks tarwitsenud... Oli see töö ometi üks nõndanimetatud „seltskondlik töö!“ Waadake, see kõik nõuab korraldamist, selleks on seadusi waja ja need seadused ning korraldused wõib ja peab Wabariigi Walitsus maksma panema. Walitsus peab teadma, milles asi seisab

ja peab aru saama, mis teha. Kahjuks ei ole sennised walitsused selle peale mitte rõhku pannud. (K. Einbund, põl.: Teie peaksite Riigiwanem olema.) Härra Einbund, nii kahju, kui sest ka poleks, kuid Teid ma siseministriks mitte ei kutsuks, ma otsiksin omale teise mehe. (Wahel hüüe J. Hünerson'i, põl. poolt.) Härra Hünerson, Teid ka mitte. (M. Laarmann, põl.: Aga Gustawson'i?) Gustawson'ist wõiks juba ennemini jutt olla — nii kirjandusewõi muu sellesarnase asjamehe kohale.

Mina soowiksin wäga austatud Wabariigi Walitsuse poolt wastust järgmiste küsimiste peale: Kas ja missuguse aja jooksul kawatseb Wabariigi Walitsus tööpuuduse wastu wõitlemise seaduse walmis töötada ja Riigikogule esitada? Teiseks, missugusel wiisil kawatseb Wabariigi Walitsus korterikriisi wastu wõidelda ja ühes sellega meie rahwa juurdekaswu tõstmiseks nii energiliselt, kui iganes wõimalik kaasa töötada? Edasi küsiksin mina: missuguse aja jooksul ja kas kawatseb Wabariigi Walitsus tööaja seadust wälja töötada ja Riigikogule kinnitamiseks ette panna, nimelt Washingtoni töö-konwerentsi sellekohase otsuse põhjal 1919 a.?

Edasi soowiksin teada, kuidas kawatseb Wabariigi Walitsus elukalliduse wastu wõidelda ja palkade poliitikas tööle asuda sel kombel, et palgad wälja kujuneksid niisugusteks, et nad inimesi ära elatada wõimaldaksid? Kui selles suunas senni mingit alust ei ole olnud ja pimesi ringi kobatud on, siis on paratamata waja küsimine üles wõtta: kas mitte aeg ei ole tööliste palkasid elukalliduse indeksi alusel normeerida? Et seda alust saada, on tarwis, et Wabariigi Walitsus statistika keskbüroole otsekohe ülesandeks teeb, elukalliduse indeksi wälja töötada ja seda teatawate ajajärgude järele awaldada. Meie statistika bürool ei ole praegu wõimalik sagedamini kui üks kord kuus selleskohaseid andmeid awaldada. Palkade reguleerimise juures oleks parem, mida tihemini ta seda teha saaks. Statistika büroo wõiks neid andmeid harilikudes ajalehtedes awaldada ja muidugi ka oma kuukirjas.

Need on küsimused, mis minu arwates wäga tähtsad on, mis ka deklaratsioonist järgnewad ja mille kohta meie riigi kodanikkudel ja Riigikogu liigetel suur huwi ja õigus on selgust saada.

J. Jans (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Walitsuse deklaratsiooni peale ei tule mitte waadata, kui selle wäikese grupi inimeste töökawa peale, kes walitsuse sünnitawad. Wabariigi Walitsuse töökawa demokraatliku riigikorra juures on, ja peabki olema peajasjalikult nende poliitiliste rühmituste töökawa, kes oma keskel Wabariigi Walitsuse ametisse on seadnud. Sellelt seisukohalt asudes Wabariigi Walitsuse deklaratsiooni arwustamisele, pean konstateerima, et täiesti nõus olen Riigikogu liikme härra Päts'iga selles suhtes, et käesolewal deklaratsioonil ei ole mingisugust positiwset sisu. Selles on tõepoolest ainult üldised kõnekäänud ja lubadused, kuna aga seda, mida walitsus tegelikult selle deklaratsiooni põhjal teha kawatseb, siit wälja lugeda ei saa. Mis tehakse, see ripub ära Wabariigi Walitsuse liigete arusaamisest, kes selle deklaratsiooni teostamisele asuwad. Ma pean ütleva, et ei olnud seda positiwset sisu ka senniste kodanliste walitsuste töökawas. Peale Asutawa Kogu ei ole mingisuguseid suurejoonelisemaid seadusi antud, millest oleks ära näha meie riigi walitsemise kaugem siht. Täiesti juhuslik on meie walitsuse poliitika olnud. Elatakse päewast-päewa. Ja kui Wene riiki walitseti kõnekäänu järele „Jumala armust“, siis saab seda praegu ka meie Eesti wabariigi kodanlise walitsuse ajal tunda. Täiesti ilma ühegi juhtiwa mõtteta teostatatakse riiklikka ülesandeid ja selle tõttu on meie riigis praegu niisugune meeleolu, et tõesti homset päewa keegi ette arwata ei tea ja igasugune tööhimu rahwahulkades aegamööda kaduma peab. Et konkreetseid näiteid tuua, tuletaksin meelde, mis nüüd õieti meie riikliku majanduspoliitika alus on. Ma leian täiesti kokkukõlas härra Päts'i poolt ettetoodud arwamisega, et see õieti muud ei ole, kui lubadused ühele ja teisele ühiskondlikule grupile midagi anda. Eriti põllupidajatele ja töösturitele lubatakse riiklikust kassast krediiti anda, ja tõepoolest ka jagatakse. Aga seda ei näidata, kus on see krediidi allikas, ei ole mingisugust kawa selleks, kuidaswiisi meie rahaasjandust õieti organiseeritakse, kuidas seda koguda, mida jagada tahetakse. Mis on meie rahaasjanduse alal tehtud? Pankasid on lubatud asutada, igapäew asutakse neid juurde, neid on lugemata arw tekkinud, aga neil ei ole mingisugust ühtlast rahapoliitikat ja nad ajawad asju ainult selle otstarbega, et

päewast-päewa ära elada, et mitte pankrotti jääda. Minu arwamise järele peab niisugune krediidipoliitika katastroofile wiima. Pankade katastroof peab hiljem wõi warem tulema, aga selleks, et katastroofi ära hoida, praegune walitsus mingisugust parandust, wõi kawa mitte ette ei too. Mina arwan, et walitsus siin kindlasti wahele peaks astuma sellele juhuslikule krediidipoliitikale ja rahwusliku kapitaali organiseerimisele asuma, mis oleks meie riigiga seotud orgaaniliselt, ja mitte lubama seda oma rahwuslikku kapitaali nii juhuslikult ilma plaanita töötada, samal ajal, kuna wõõras wäliskapitaal sisse tungib ja sihikindlalt meie majandusalasid oma alla wõtab, millega õieti meie riikluse majanduslik alus ära kaob. Meie näeme, et täiesti sihikindlalt koondub meil Saksa ja Juudi kapitaal, kuna meie Eesti kapitaal riikliku sihikindla wõimuhaaramise juures mitte kaasa töötamas ei ole. Meie oleme seniajani oodanud, et meie kodanlised walitsused ka selle peale kunagi mõtleksid, kuid nähtawasti tuleb veel kaua oodata, kuni mingisugune rahaline katastroof inimesi õpetab. Kuid ma arwan, et on hilja siis midagi parandada.

Ma ei taha pikemalt meie riiklikkude kaugemate sihtide arwustamise juures peatada, ma tähendaksin ainult selle kohta, mida ma siit deklaratsioonist leian, mis asjatuks teewad igasuguste kaugemate sihtide otsimise walitsuse töökaust. Ma leian, et meie Wabariigi Walitsusel, kes ametisse on astunud, ei ole nende küsimuste kohta, mille lahendamisele ta tahab asuda, mitte ülewaadet. Tema on siis niisuguseid ülesandeid omale seadnud, mis wõimatud on, wõi mida mitte niisugusel kujul teostama ei peaks. Ma toon näite popside küsimusest. Deklaratsioonist on ta järgmiselt redigeeritud: „Popside küsimuse lahendamine tuleb lõpule wiia, mille juures tuleb toetada popsi kohtade asutamist riigi päralt olewale uudismaale.“ Et nüüd aru saada, mis peab riigipoliitiliselt tähendama see osa walitsuse deklaratsioonist, siis ma tuletaksin meelde, mis on õieti pops. Pops on inimene, kellel on nii wäike maaala, et ta perekond selle maa harimise juures ära elada ei saa, waid ta peab juhuslikult enesele wäljaspoolt teenistust otsima. Öeldakse sellega, et meie riikliku poliitika põllumajanduslik wäljawade peaks suures osas niisugune olema, et inimesed asetatakse kuskile kõrwalis-

tesse metsanurkadesse elama ja ei anta neile nii palju maad, et nad saaksid seal oma majapidamise sisse seada ja põllupidajana riigile kasulikud olla, waid nendele antakse nii wähe maad, et nad seal nälga peawad jääma. Mis neist maasaajatest peab saama, missugused kodanikud neist tulla wõiwad ja missugust kasu nad riigile tuua saawad? Ma leian, et niisugune popside küsimuse lahendamine riiklik nonsens on.

Weel wõtan arutamise alla teise küsimuse, mis deklaratsioonis samasugusel wiisil on lahendatud — see oleks küsimus teede kohta. Deklaratsioon on öeldud: „Teedewõrgu otstarbekohase laiendamise peale tuleb tõsist rõhku panna. Kaalumisele tuleb wõtta uute raudteede ja ka weeteede ehitamine — wõimalikult wäliskapitaali abil, kuid selle juures arwesse wõttes majanduslikka huwisid ja teede tasuwust.“ Mis raudteede ehitamisesse puutub, siis wõib selle üle waielda, kuid mis üldse teedewõrgu korraldusesse puutub, siis peab ütleva, et uusi teid asutada mingisugust wajadust ei ole. Ma pean konstateerima, et meil sennine teedewõrk korratuses on ja esimeses joones tema kordaseadmist silmas peab pidama. Teedewõrk on korratuses nii faktiliselt, kui ka seadusandlikult, sest et teedewõrgu korrashoidmiseks ei ole mingisugust korralikku seadust olemas, osalt on siin makswad weel wanad rootsiaegsed seadused, mis 17-st ja 18-st aastasajast pärit. Neid on küll hiljem täiendatud üksikute walitsuse dekreetide läbi, kuid süsteemita. Meie omawalitsused, kes praegu selle kallal ametis on, et teid parandada, ei tea äärt ega otsa, mis nende seaduste juures peale hakkama peab. Pean ütleva, meie maanteed peal suureneb liikumine, autoliimid on sisse seatud ja need etendawad wähemalt seemise liikumise alal suurt osa. Walitsuse deklaratsioon ei ole midagi öeldud, et sel alal korralikud seadused tulewad wälja anda, et teedewõrk korda seataks. Mina leian, et see just oleks esimene ülesanne, alles pärastpoole tuleks kõrgemaid sihte üles seadma hakata.

Õhu- ja weeteede loomine ja asutamine on jälle üks küsimus, mille kohta wõib küsida, kas sellel mingisugust mõtet on. Näidake kätte meie riikliku majanduse arenemise raskuspunkt ja siis waata, missuguseid teid ja kuhu juurde tuleb ehitada.

Siis on jälle üks punkt, mille kohta

mina, kui omawalitsuse tegelane, tahan järgmist öelda. „Wahekord riigi ja omawalitsuse wahel peab seadusandlikul teel kiires korras lahendatama, ja maksma pandama omawalitsuste maksustamise seadus“ — nii öeldakse deklaratsioonis. See wiimane lause on täiesti arusaamatu, omawalitsuste maksustamise seadus tahetakse anda! Minu arwamise järele on see wist trükiwiga. Arwan, et selle juures tahetakse öelda, et omawalitsuste maksuseaduse teel tahetakse kodanikkudele maksusid peale panna. Selle wastu ei maksa waielda. Mina pean aga selle deklaratsiooni järgu esimese osa kohta ütleva järgmist, et wahekord riigi ja omawalitsuste wahel praegu mingisugust lahendamist ei nõua, waid see on juba rahuloldawalt lahendatud. See ripub ära siseministri ja omawalitsus- asjade peawalitsusest, kas konflikte tekib, wõi ei. Konflikt omawalitsusasutuste ja endise siseministri wahel tuli just selles punktis ette, et endine walitsus tahtis tagurlist, omawalitsuse tegewuspiirkonda kitsendawat seadust anda ja just sedasama teha, mis uus walitsus nähtawasti teha lubab. Muid konflikte olnud ei ole. Pean ütleva, et proteste maakonnawalitsuste ja linnawalitsuste otsuste wastu siseministeeriumi poolt on wäga wähe olnud. Nendest, mis aga olnud on, on kolmweerand osa tekkinud sel alusel, et siseministeerium wõi omawalitsusasjade peawalitsus leidis, et omawalitsusasutuste esituskogud hääletamise korrast on teisiti aru saanud, kui siseministeerium. Tähendab, konfliktid olid hääletamise korra kohta. Kõik muu tuli sellest, et tahetakse Saksa tagurlistest omawalitsus- seadustest mahakirjutatud uut omawalit- susseadust anda, mis aga ei wasta meie oludele ja millel mingit pinda ei ole. (K. Päts, põl.: Ega see ka õige ei ole, et omawalitsused ei saa ennast organiseerida.) Ei, ma ei waidle sellele wastu, et seadused wälja antakse ja sellega omawalitsusasutuste tegewuspiirkond kindlaks määratakse. Ma ütlen, et see ei puuduta omawalitsuse ja Wabariigi Walitsuse wahekorda, waid puudutab lihtsalt omawalitsusasutuste töö- wõimalust. Seda tahan siin öelda ja soovida, et kui uued seadused nii omawalit- susasutuste kui ka riigiasutuste kohta wälja antakse, siis sellest seisukohast, et wõetakse aluseks meie omad olud, nagu nad wälja on kujunenud kuue läinud aasta jooksul Wene seaduste alusel.

Ma pean ütlema, et endised Wene seadused mitte sugugi nii halvad ei ole, nagu arwatakse, ja mispärast minnakse kuskilt Saksamaalt tooma seda, mis meil parem olemas ja kompileeritakse seaduseel nõud, mis iseenesega wastolus, kuna algus nii ja lõpp hoopis teisiti. Ma ei tahaks pikemalt näiteid tooma hakata, arwan, et sarnaseid leidub ka neis deklaratsioonide osades, mille kohta minul eelteadmisi ei ole, samasuguseid lubadusi ja punkte, nagu neid leidus selles osas, millele ma wastu waidlesin. Kokkuwõttes tahaksin mina ainult ühte soovida, et meie Wabariigi Walitsuse kodanlised erakonnad, põllumeestest alates, kord omale ühe riikliku töökawa kauema aja peale kokku seaksid ja selle järele siis ka Wabariigi Walitsuse töökawad looksid. Praegu, nagu ma tähendasin, seda kaugeimat sihti üles seatud ei ole, ja selle tõttu ei ole meil teada, kuhu riigipoliitika tüürib. On täiesti wõimatu deklaratsiooni tõsine arwustamine, kui ei ole üles seatud kaugemaid riiklikka eesmärke. Minu arwamise järele peaks iga walitsus, kes walitsemisele asub esimeses joones ära ütlema, kuidas ta seda ette kujutab, mis meie wabariigist peab saama, kuidas tema meie majanduse, hariduse ning välispoliitikat peab seadma. Sellest ei ole mitte midagi meie uue Wabariigi Walitsuse deklaratsioonis, ei olnud ka endise walitsuse deklaratsioonis, kuna praeguse walitsuse deklaratsioon on tingitud endise walitsuse tegewusest ja deklaratsioonist. Siin on katsutud tabada seda endise walitsuse töökawa eitawat külge, kuid pole oma positiivset sisu sisse pandud. (K. Einbund, põl.: Mis sugune punkt on eitamine? See on ümberredigeerimine.) Noh, ma ütlesin, näiteks siin on esiplaanile pandud niisugused punktid riigi- ja omawalitsusasutuste wahekorra, mis härra Einbund'i walitsuse ajal konflikte sünnitasid, neid tahetakse nüüd nii korraldada, et neid konflikte enam ei sünniks. (K. Einbund, põl.: See on palju tumedamalt öeldud, kui ta enne oli.) Ma ei taha nüüd neid wõrdlema hakata, kahjuks puudub mul praegu ka endise walitsuse deklaratsioon, kuid niipalju, kui mina mäletan, ma umbes sellesamas sihis kawatsesin ka seekord esineda, aga ei saanud. Mäletan niipalju, et seal ei olnud mingisugust kindlat sihti ja töökawa. Kui oleks endine walitsus seda üles seadnud, siis oleksid wõinud järg-

mised walitsused seisukohta wõtta. Kuna aga endisel walitsusel sihti ei olnud, siis ei saa ka nüüdne walitsus orienteeruda. Sotsiaaldemokraatide rühm igatahes Wabariigi Walitsuse deklaratsiooniga rahul olla ei saa, kuna ei ole mingisugust wäljawaadet. Tuleb wälja, nagu oleks meie riik üks awantüür, kus elatakse päewast päewa ja ei teata mitte, mis tulewik toob.

Juhataja **J. Tõnisson**: Korra kohta on sõna rkl. Wirma'l.

4. Riigikogu otsus **K. Wirma (sd.):**
käesolewa koos- Ma teen ettepaneku
oleku lõpetamise määrata 10-ne minu-
kohta. tiline waheaeg, pä-
rast waheaega koos-

olekut jätkata kuni kella $\frac{1}{2}$ 11 õhtul ning uus koosolek määrata homme hommikul kell 10 ja päewakorda wõtta läbirääkimised Wabariigi Walitsuse deklaratsiooni puhul.

Juhataja **J. Tõnisson**: Rkl. Wirma poolt on ettepanek tehtud: Määrata kümneminutiline waheaeg, pärast waheaega koosolekut jätkata kuni kella $\frac{1}{2}$ 11 õhtul ning uus koosolek määrata homme hommikul kell 10 ja päewakorda wõtta läbirääkimised Wabariigi Walitsuse deklaratsiooni puhul. Teisi ettepanekuid ei tehta?

Ma panen kõigepealt hääletamisele ettepaneku — määrata kümneminutiline waheaeg. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

Panen hääletamisele ettepaneku, jätkata koosolekut kuni kella $\frac{1}{2}$ 11 õhtul. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

Panen hääletamisele ettepaneku, määrata uus koosolek homme hommikul kell 10 ja päewakorda wõtta läbirääkimised Wabariigi Walitsuse deklaratsiooni puhul. (Hääletatakse.) Poolt on 21 häält, wastu 31 häält — ettepanek on tagasi lükatud.

Kuulutan kümneminutilise waheaega.

Waheaeg algab kell 9.10 min.

Pärast waheaega jätkub koosolek kell 9.25 min.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**.

Sekretäri kohal sekretär **T. Kalbus**.

Juhataja **J. Tõnisson**: Riigikogu koosolek kestab edasi.

A. Jürman (põl.): Wäga lugupeetud Riigikogu liikmed! Lubage, et ma vähe peataksin walitsuse deklaratsiooni selle osa juures, kus käsitatakse majanduslikku ala, kuna selle majandusliku ala juurde on ka üles wõetud meie põllumajandusesse puutuwad küsimused, ja põllumajandus ning sellesse puutuwad küsimused on meil wiimasel ajal iseäranis palju kõneainet sünnitanud. Meie teame, õige paljude poolt heideti endisele walitsusele ette, et ta küllalt põllumajandust toetanud ei olla, kuid need etteheited ei olnud üldised, kuna mõnelt poolt wastupidist arwamist külsime, nagu tänasest härra Martna kõnest, kes tähendas, et endine walitsus ja ka wahest uus walitsus mitte nii suurt rõhku ei pruugiks panna põllumajanduse toetamise peale, waid peaks arendama tööstust... (M. Martna, sd.: Ei ole öelnud, et ei pruugiks, ütlesin ainult, et ei tohiks unustada tööstust.) Tähendab selle küsimuse lahendamise juures on juba lahkkelid olemas, kuidas põllumajandust toetada ja kui palju teda toetada. Meie aga teame, et meil Eesti riigis põllumajandus üheks suuremaks ja tähtsamaks majanduslikuks teguriks on, mis nõuab, et seda küsimust eriti iga walitsuse deklaratsioon puudutama peaks. Riigikogule esitatud walitsuse deklaratsioonis on käsitatud põllumajandust ainult laenuandmise seisukohalt. Deklaratsioonis tähendatakse, et laenupoliitikas tuleb rohkem toetust anda põllumajanduslikkudele luwidele ja rohkem raha toetuslaenu näol juhtida põllukultuurile. See on wäga ilus lause, kuid sisuliselt ei ütle ta suurt midagi, kuna küsimus lahtiseks on jäetud, kuidas ja missugusel kujul laenusid põllumajandusesse juhtida tahetakse. Laenuandmine ja laenuküsimus on iseäranis wäga hell küsimus põllumajanduses, kuna põllumees mitte igasugust laenu igal tingimisel tarwitada ei wõi. Walitsuse deklaratsioonist selgub, et põllumajandusele kawatakse laenusid wälja anda ka harilikku pankade kaudu, harilikku lühikeseajaliste pangalaenu, weksliilaenu näol. Lühikeseajalised weksliilaenu ei ole mitte toetuslaenu põllumeestele. Meie teame, et põllumajandus on tööstusharu, kus sisse mahutatud kapitaal kõigewähem protsenta annab, tähendab, sinna mahutatud kapitaal tasub ennast kõigewähem ära, nii et peab ka wastawalt sinna mahutatud laenukapitaal olema odawaprotsendiline, et põllupidaja wõiks ja suudaks üldse

laenu tarwitada ja teda ka tagasi maksta. Sellest seisukohast wälja minnes ei ole meie põllumehele wastuwõetawad harilikud weksliilaenu, mis liiga lühikese tähtajaga on, ja mille eest liiga kõrget protsenti nõutakse. Need on, wõib olla, põllumehele täiesti kahjulikud, iseäranis nüüd, kus põllumajandus raskesse seisukorda on sattunud ja üldist kriisi põeb. Tähendab, siin ei wõiks juttu olla harilikku weksliilaenu, waid peaks juttu olema teistel tingimistel antud laenudest, seda aga uue walitsuse deklaratsioon meile ei kindlusta, sest põhimõtet, kuidas laenusid põllumajandusele antakse, ei ole temas mitte selgitatud.

Meil on palju kõneldud maapangast ja meie põllumehed nõuame maapanga asutamist, olgugi, et meil teada on, et sellega wast mitte kõiki hädasid põllumajanduse laenuandmise alal kõrwaldada ei saa, ega kõiki laenuahtjaid rahuldada ei suudeta, kuid selge on, et maapanga kaudu antud laenu on palju wastuwõetawamad põllumajandusele.

Walitsuse deklaratsioonis ei kõnelda maapanga asutamisest, mispärast selgusetaks jääb, kas kawatseb walitsus maapanka lähemal ajal ellu kutsuda. Waatamata selle peale, et maapanga asutamisel palju raskusi ees seisab ja tema ellukutsumine selle tõttu mitte kerge ei ole, tuleks ometi küsimuse lahendamisele asuda, et kord ometi raskused ära wõita. Siis on loota, et mõnede aastate järele suudab maapank tema peale pandud ülesannet täiesti täita ja täiel jõul tegutseda. Kui maapanga asutamisel on takistused ees, mida tuleb ära wõita, siis seda kiiremalt oleks tarwis töösse asuda ja seda kindlamini peaks nõutama, et maapank kiirelt ellu kutsutaks.

Endise walitsuse poolt on rahaasjanduse komisjoni maapanga projekt sisse antud, tähendab, on maapanga seaduseelnõu olemas, mispärast loomulik oleks olnud, kui uus walitsus oleks seisukoha wõtnud esitatud maapanga seaduseelnõu kohta. Selgust on tarwis, kas uus walitsus toetab neid põhimõtteid, mis rahaasjanduse komisjonile esitatud seaduseelnõus läbi on wiidud. Nõnda siis seisukoha wõtmine maapanga wastu puudub walitsuse deklaratsioonis.

Deklaratsioonis lubatakse anda põllumajanduslikka laenusid iseäranis seemnawilja, loomatoidu ja kunstpõllurammu ostmiseks. See on ju wäga hea, kuid

kahjuks peab tunnistama, et seemnewilja ostmiseks laenu andmine nüüd, võib olla, juba hiljaks jääb. Seemnewilja ostmiseks on laenusid antud endise Wabariigi Walitsuse poolt ja, võib olla, et tuleb veel neid laenusid suurendada ja seda peaks aga siiski väga kiires korras tehtama. Senni ei ole aga uue walitsuse poolt laenu andmiseks tegelikku sammusid astunud, on ainult deklareeritud ja ainult lubaduste juurde peatama jäädud. (E. Weberman, rhwsw.: On juba astunud sammusid.)

Kui need summad, mis endine walitsus andis põllumeestele seemnewilja ostmiseks, wähesed olid, siis on see selgeta w sellega, et meil senni puudusid teated, kuipalju läheb meil seemnewilja tarwis. Nüüd on need teated enam-wähem käes ja nende põhjal näeme, et seemnewilja puudus ja wastawalt ka krediitide puudus on palju suurem, kui seda esialgselt arwati. Kui meil ikalduse küsimus oli arutamise all, siis otsustati saadud materjaali põhjal, et wast ehk üks weerand wõi veel vähem, igatahes mitte üle weerandi on ikalduse all kannatanud ja tuleks ehk wastawalt ka üks weerand seemet juurde muretseda. Kuid nüüd on wiimased ajad näidanud, et nõue seemne järele on kaugelt palju suurem, kui seda senni arwati. (Põllutööminister A. Kerem: Kuipalju puudusid, kas 2.000.000 puuda?) Seda on raske öelda, aga võib umbes arwata, et meil nõue seemnewilja järele ulatab kunni 50% kogu seemnewilja tarwidusest. On waldu, kus suurem osa taludest peab wäljast seemet muretsema, ja minu teada ei ole praegu seemnewiljaühisusel wõi mõnel muul asutusel, kellel suuremad seemnewilja tagawarad olid, enam seemet nõnda palju põllumeestele müüa, kui nõutakse. Nõudmine seemnewilja järele kasvab päew-päewalt ja see on tõenduseks, et sellel alal peab walitsus kiires korras sammusid astuma. Uuel walitsusel tuleks ka wist teateid muretseda, missuguse määrani ulatab seemnewilja nõudmine, meie aga teame, et kogu seemnewilja tarwidus ulatab igatahes 4—5 miljoni puudani ja kui meie seda arwu kaswatame wastawa hinnaga, siis saaksime väga suure summa, mis ulatab poolteise miljardini. Tähendab, kogu seemnewilja wäärtus oleks meil umbes üks miljard wiissada miljonit. Kui wõtta 50% sellest, siis saaksime juba hiigla summa, nimelt 750 miljonit, mida põllumehed peaksid

uue seemne juurdemuretsemiseks wälja andma. Osa põllumeestel on omast käest seemnewilja ostmiseks raha, aga väga paljud tarwitawad selleks ka laenu. Siit näeme, kui suureulatuslik võib laenuarwidus olla just seemnewilja muretsemise alal, nii et see on küsimus, mida walitsus peaks lahendama ja õige kiires korras lahendama. Mitmelt poolt on selle peale tähelpanu juhitud, et meie põllumajandus olla sellega õige palju wõitnud, kui tema on endise Wene raha wäärtuse kaotamisega lahti saanud kõigest wanadest wõlgadest. Teatud hüpotekaarwõlad on küll veel olemas, kuid neid ei ole kuigi palju. Tähendab, endistest wõlgadest on põllutööstus täiesti waba, ja selle peale tehti tähendus, et see olla suur wõit, nagu suur kingitus, mida on saanud põllumees. See on õigus, põllumees on wanadest wõlgadest lahtisaamisega palju wõitnud, kuid küsida tuleb, mikspärast tema siis veel kiratseb, tema wõiks ju väga õnnelik olla, et oma wanad wõlad on täiesti tasunud. Peab tähendama, et iga tööstus, kellel ei ole enam wõlgu, võib paremini produtseerida, võib hästi wõistlust wälja kannatada. Meil kõigil on aga teada, et praegu walitseb pikemat aega põllumajanduses kriis, see tähendab, et põllumajanduses ei tulda mitte omaga wälja, isegi ei suudeta produtseerimise kulusid kinni katta ja tihtipeale tuleb wõtta jookswate kulude katteks wanast tagawarast, kui see olemas on, et tasuda tööliste palkasid jne. Seda põllumajanduse rasket seisukorda tuleb arwesse wõtta ja wastawalt hinnata. Meie põllumajandus on praegu sarnases seisukorras, kus ta mitte tasuw ei ole, ja siin tuleks samme astuda, tuleks kawa kokku seada, mille teostamise kaudu meie wõiksime põllumajanduse kriisi lahendada. Sest kauemat aega ei wõi ükski tööstus produtseerida alla seda, et ta isegi oma kulusid katta ei suuda. Sarnased tööstusharud wõi ettewõtted kaua wastu panna ei suuda ja peawad kängu jääma. Sellepärast oleks pidanud walitsuse uues majanduskawas see küsimus lahendamist leidma, sellel alal oleks walitsus kindlama programmiga esinema pidanud. Tähendab, positiivne külg, mis üleschitamise töö juures tarwis, see puudub ja seda ei leia meie deklaratsioonist. (J. Tiks, is.: Kas waremalt on olnud? — E. Weberman, rhwsw.: Kas Teie deklaratsioonis on olnud?) Igas deklaratsioonis peawad need küsi-

mused lahendamist leidma, mis terawalt päewakorda on tõusnud, kui enne selle küsimuse lahendamine deklaratsioonis puudus, siis ei olnud küsimus, weel nõnda teraw. Põllumajanduslik kriis on praegu äärmiselt teraw, ja seda tuleb lahendada. (L. Johanson, sd.: Neid ei jõua kokku seada ega lahendada, seda oleks pidanud deklaratsioonis üttelema. — Chr. Kaarna, töer.: Wõib olla wast tuleb omal walitsus kokku seada.) Mina juhin tähelpanu selle peale, et iga walitsuse käest peab praegusel ajal sarnast kawa nõudma, olgu see walitsus oma, wõi wõõras, see ei muuda mitte seisukorda. Ma pean tähendama selle peale, et praegu antakse põllumeestele laenu seemnewilja muretsemiseks. Põllumees ostab seemnewilja wälja, millest nõutakse 400—500 marka puudast. (J. Kuk, töer.: Ei maksa nii palju, Wenemaa seeme on odawam.) Wenemaa seemet ei julge mitte kõik tarwitada. (J. Kuk, töer.: Oh, ei, seda tarwitab 90%.) See on wäga küsitaw. Wenemaa seemne peale toetada, see on meil põllumeeste juures teada, ei wõi, kuna wäga küsitaw on, missuguse headusega see on. Suur osa seemnewilja, mida meil praegu tarwitatakse, ka kodumaa seeme, maksab iga tahes kunni 500 marka puud. (L. Johanson, sd.: See oleks pidanud deklaratsioonis olema, missugust seemet tahetakse osta?) Kui meie praeguse põllumajanduse kriisi ajal tarwitame kallist seemet, kuna sügise lõikuse tagajärjel wiljapuuda hind kahesaja marga peale alla langeda wõib, siis wastake, kuidas suudawad põllumehed seemnewilja laenu tasuda? Kalli seemnewilja ostmine wõib põllumajanduse weel raskemasse seisukorda seada, raskemasse seisukorda just sellepärast, et terawilja hinnad wõiwad lõikuse lõpuks rohkem kui 50% langeda. Tuleks arwesse wõtta, et Wenemaa, kui ta tahab, wõib wäga suured hulgad terawilja meie turule saata ja sellega, kas wõi kunstlikul teel hindasid alla suruda, siis oleme meie täiesti kaitseta seisukorras majanduse surwe wastu wäljaspoolt. Siin tähendatakse mõnelt poolt, et terawilja kaswamise wõiks maha jätta, ja wõiks ka terawilja sisse wedada nii inimeste, kui ka karja jaoks. Ma juhiksin tähelpanu ainult ühe arwu peale, mis näitab, et selle seisukoha läbiwiimine on wõimatu, see on,

et meil kodumaal produtseeritakse terawilja üle 9 miljardi marga eest. Kui seda kõike peaksime wäljaspoolt sisse tooma, siis ei jätku selleks kapitaali. (Wahel hüüe.) Siin juhtis tähelpanu selle peale härra Kalbus, et tuleks wilja wäljaspoolt sisse wedada. Ma näitasin, et sarnasele seisukohale asumine on lubamata. See wõiks häwitada mitte ükski põllumajanduse, waid ka riigimajanduse. Kui nüüd waadata walitsuse deklaratsiooni põllumajanduse kaitse seisukohast, siis leiame, et tähelpanu mitte ei ole juhitud põllumajanduse kindlustamise ega arendamise peale. See ala on meile põllumeestele siiski wäga tähtis. Selles osas on meile walitsuse deklaratsioon walgeks leheks. Meie teame, et karjasaaduste wäljawedu on wisalt kaswanud. Ta on wisalt kaswanud sellepärast, et tal kõiksuguste raskustega tuleb omale wälisurgu otsida. Ja wälisuru leidmine ei ole kerge. Meie teame aga, et on naaberriike, kus kunstlikka takistusi selleks, tehakse, et meie põllumajanduse saadused nende wälisurule ei pääseks. Siin ei saa ilma riikliku kaasabit neid küsimusi lahendada. See peaks walitsuse ülesanne olema teid leida, et meil mitte takistusi ei tehtaks meie naaberriikide poolt selleks, et meie wõiksimme sinna põllu-, eestkätt karjasaadusi saata. Näiteks kasutab Rootsi riik igasuguseid abinõusid selleks, et oma põllumajandust kaitsta. See iaen, mis Rootsi meile on lubanud, ei ole laen tema hariikus mõttes, waid ta on laen, mis on sihitud peajasjalikult selle peale, et Rootsi põllumajandust tõsta. Kuna laenu antakse mitte rahas, waid ainetes, et seega sundida meid Rootsist sisse wedama õige palju terawilja ja loomi. Tahetakse just laenu abil wälisriikidesse leida turgu oma põllumajanduse saadustele. Meie põllumajanduslikud saadused aga Rootsist turgu ei leia, kuna paljuid aineid ei lubata sinna sisse wedada. Niisuguse ebaloomuliku seisukorra kõrwaldamiseks tuleks sammusid astuda, tuleks walitsusel teid leida, et meie põllumajanduse saadustele suuremal määral wälisurgusid wõidetaks.

Nüüd peataksin weel põllumajandusliku seisukorra parandamise juures. Siin, nagu juba tähendasin, on see üheltpoolt wõimalik selle läbi teostada, et püüaksime produktsiooni suurendada ja selleks riiklikku abi kasutada. Sellel alal seisab walitsusel lai tegewuswäli ees. Aga teisest küljest tuleks püüda produktsioonikulusid ja üldse wäljaminekuid wähen-

dada. Wäljaminekuid, mis koormawad ja ei lase tasuwaks teha põllutööd. Ka sellel alal ei leia meie mingisuguseid märkusi walitsuse deklaratsioonis, waid überpöördukt, meie leiame weel tähendus, kus wõiks arwata, et see koorem, mis praegu rõhub põllumajandust, suurendatakse, sest kui meie lehitseme deklaratsiooni seda osa, mis kannab teedewõrgu pealkirja, siis on seal öeldud, et tuleb rohkem rõhku panna teedewõrgu laiendamise peale. Mina arwan, et siin on mõeldud ka maanteede wõrku. Kuid meie teame, et praegu on alles otsustamata teedekohustused ja teedetegemise teoorjuse küsimus, sest kui meil senni on teid tehtud ainult teoorjusena ja mille täitjateks olid põllumehed, siis oleks teede küsimuse käsitamise juures tingimata tähelpanu selle peale tarwis juhtida olnud, kuidas mõtleb Wabariigi Walitsus edaspidi seda teedetegemise kohustust, mis praegu naturaalkohustusena põllumeeste peal lasub, lahendada. Siin ei ole Wabariigi Walitsus seisukohta mitte wõtnud, kas tema jääb naturaalkohustuse poolehoidjaks, wõi eitab tema naturaalkohustust ja wabastab sellest põllumehed. (L. Johanson, sd.: Kui palju see maksma läheb, kui wabastatakse?) Wäga palju igatahes, wast üle 500.000.000 marga. Wõib aga olla, et nii palju ei lähe, igatahes on see suur summa. Kui teedetegemise kohustus ainult ühe osa meie rahwa peal lasub, siis öeldakse, et see ei ole suur, seda ei taheta sealt ära wõtta. Mina arwan, et kergem on kõigil kodanikkudel seda kohustust kanda, kui ainult ühel osal rahwast. Tähendab, ka seda küsimust, mis huwitab iseäranis põllumehi, mis seisab päewakorras, ja mille kohta on isegi seadus sisse antud, oleks pidanud walitsuse deklaratsioon käsitama ja küsimuse põhimõttelisest seisukohast lahendada. (L. Johanson, sd.: Oleks pidanud üles märkima teede pikkus ja laius.) Edasi on deklaratsioonis käsitatud küsimust, mis puudutab uusi põllumehi ja asunikka. On öeldud, et põlise maatarwitamise õigus tuleb seadusandlikul teel teostada. Kuid siin oleks jällegi wäga tähtis teada, mis sugustel alustel kawatseb uus walitsus seda põlise maatarwitamise õigust teostada. Siin oleks wäga tähtis olnud põhimõtte äraütlemine. Kõiki seda kokku wõttes peab ütleva, et deklaratsioon on küsimused üles seatud, kuid need küsimused on kõik lahtiseks jäetud, ja just nen-

del aladel, mis praegusel silmapilgul eriti tähtsad on ja mis kiiret lahendamist nõuawad. Ei, härra põllutööminister, sellega ei mõtle weel keegi, et siin seaduseelnõu esitama oleks pidanud. Kui deklaratsioonis teatud küsimust käsitatakse, siis peab vähemalt teada saama, mis mõttēs seda käsitatakse. Sellest seisukohast wälja minnes pean mina ka ühinema eelkõnelejatega, kes puudutasid ja juhtisid tähelpanu selle peale, et meile Wabariigi Walitsuse poolt esitatud deklaratsioon liig wähe ütleb, et tema küsimusi puudutab, kuid täiesti nad lahtiseks jätab. Ja sellepärast jääb täiesti teadmatuks, kuidas uus Wabariigi Walitsus mõtleb kõiki neid küsimusi lahendada, mis eriti tähtsad on meie majanduse ja eriti põllumajanduse alal.

R. Penno (as.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mind palutakse ruttu teha, siis teen ka õige lühidalt. Asunikkude, riigirentnikkude, wäikepõllupidajate rühm esitas praeguse walitsuse kujundamisel need minimaalnõudmised, mille täitmist ta riiklikult seisukohalt käesolewal raskel ajal tarwilikuks teostada leiab. Kuna Riigiwanema kandidaat need nõudmised wastuwõetawaks ja teostatawateks pidas, hääletas meie rühm walitsuse ametisse kutsumise poolt. Walitsus oma deklaratsioon ei ole tarwilikuks leidnud neid nõudeid üksikasjaliselt käsitada. Deklaratsiooni raamides jääb walitsusel lai ruum tegutsemiseks ja ka nende nõuete läbiwiimiseks, mis meie poolt esitatud. Tulewik näitab, kui palju tahab walitsus meie nõudeid täita, ja kui palju wäärrib tema seda usaldust, mis meie temale oleme andnud. See on kõik, mis mina meie rühma nimel öelda tahtsin.

E. Weberman (rhws.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Tahtsin waid mõned faktilised märkused teha Riigikogu liikme härra Päts'i, kui endise Riigiwanema kõne puhul. (Wahelhüüe M. Laarman'i, põl. poolt.) Kas Mats Laarman pidas seda deklaratsiooniks? Mina sain aru, et see oli kõne. Nimelt nimetas härra Päts, et olla loodud uus printsip, et walitsus olla nüüd wastutaw endiste walitsuste tegewuse eest. Ka kinnitas härra Päts, et eelmine walitsus olla kukutatud sellepärast, et weeleelmised walitsused on teinud midagi, mispärast walitsus tagasi astunud. (Wahelhüüe põllumeeste poolt.) Tegelikult lahkus eelmine walitsus jonna pärast, sest

mõne selle partei meeste, kui eelmise walitsuse liigete kohta otsustas Riigikogu, et nende tegewust tuleb selgitada ja uurida ja tarbekorral ka kohtu kätte anda. Nii et eelmine walitsus mitte ei kukutatud otsekohe umbusalduse awaldamisega, waid tema astus tagasi ise. See oli sellesama küsimuse puhul, mille kohta härra Päts ütles, et tööstuse toetamiseks on eelmise walitsuse „aitaw käsi“ väga tihti abiks olnud ja awaldab imestust, miks siis seda tugewat aitawat kätt ei ole uues deklaratsioonis näha. Meie teame, et see aitaw käsi, ja ka härra Ipsberg teab seda väga hästi, oli Aseri aktsiates, oli Wene-Balti aktsiates ja weel paljudes teistes riigiaktsiates. (M. Laarman, põl.: Ja Scheeli panga asjus?!) Loodame, et ükskord kuulete ka Scheeli pangast rohkem, sest seal on väga palju asju, mis teile huwitawad. Nii siis, see kõne, mis pidi deklaratsiooni arwustaw kõne olema, oli õiguse pärast wäiklane nägelemine wäiklaste asjade juures, kusjuures tehti kummardusi väga hoolega pahemale poole. Härra Päts rääkis korraga tööpuudusest, töökaitsest, korterikriisist ja ei tea millest weel. Kuid meie nägime, et selle kummarduse peale wastati samuti, kui härra Päts sel korral, kui teda ühel walimisel mitte ei walitud, selja pööras ja ära läks. Meie kuulsime, kuidas härra Martna nende kummarduste peale õige jahedalt wastas. See on wäiklane, kui lugupeetud riigimees ei wõta asja mitte tõsiselt, waid peatab näiteks, selle juures, et tööstuse üle deklaratsioonis on waid poolteist rida ja see olla väga halb, ja sealsamas mõne minuti pärast ütleb edasi, et wälispoliitika asjas olla liiga detailne oldud. (J. Holberg, põl.: Mis Teie ilma wolitusteta kõnelete?) Härra Holberg waidleb koha pealt ka ilma mingisuguste wolitusteta, wahepeal waatab aga abi otsides oma liiderite poole, ja kui need naeratawad, naerab tema ka, kui need aga ei naerata, jääb ta ka ise tõsiseks. Põllumajanduse laenu kohta rääkis endine Riigiwanem, et põllumajandus olla jõudnud sarnasesse seisukorda, kus neil laenu enam tarwis ei ole. Ja sellel alusel ehitas härra Päts oma deklaratsiooni arwustamise konstruktsiooni. Nüüd kuuleme, et rühma teine liider, härra rkl. Jürman, räägib hoopis teist keelt. (Wahelhüüe põllumeeste poolt: Sellest Riigikogu liige Päts ei rääkinud.) Olge head, waadake stenogrammist jä-

rele. Kuid, austatud Riigikogu liikmed, siin ei ole tähtsad lõpulikult meie deklaratsiooni üldised laused, mis ainult teatud raamina on, waid tähtsad on siin mehed, kes läbi wiivad sarnase töökawa. Meie nägime väga detailset töökawa ja deklaratsiooni, mis meile 4. augustil esitati, millega läinud, härra Päts'i enese sõnade järele, „kukutatud walitsus“, esines. Waieldi kaks kuud (Wahelhüüded: Rahwuswabamaeelsed!) jah, selle peale ütlesid just rahwuswabamaelsed, et nad ei saa seda walitsust toetada, sest need mehed, nende nimed juba räägiwad meile, rohkem kui programm seda teeb. Ja tegelik elu näitas, et meil õigus oli. Meie ei arwusta uue walitsuse deklaratsiooni, sest praeguse walitsuse meeste nimed räägiwad meile teist, kui augustikuul walitud walitsuse liigete nimed. Waadake, see just on väga tähtis: hea programmiga mitteusaldustäratawate meestega ei jõua tugewat ega püsiwat walitsust luua. Niisama ka ümberpöördult: kui on mehed usalduswäärilised, ja programm mittetäielik, siis wõib ka üldiste sõnade alusel loota tugewat ja loowat tööd.

E. Luts (ühw.): (Wahelhüüe: Kestaa on? — Kust ta tuli? — Saalis müra.) Töörahwal kodanliselt walitsuselt midagi uut peale nälgimiswabuse ja demokraatlikkude kongide loota pole. Eestimaa töörahwast on küllalt seesuguseid kodanluse ja sotsimooride poolt kokkulapitud walitsusi siin esinemas näinud, kõigedemokraatlikumad deklaratsioonid, mis kubisewad headest lubadustest, on aga lehmakauplemise teel saadud. Walitsuse pukis, siis sikutatakse küüned wälja, et oma taskuid kaswatada, kuna töörahwale, kes oma kõigi igapäewaste elutarwiduste eest, kes oma olukorra parandamise eest on sunnitud wõitlema, protsesse walmistatakse. Pole õieti praegune walitsus weel oma sajatuhandeliste toolide peale asunud, kui juba jaotatakse Eestimaa töörahwale demokraatlikka mõnususi. Töörahwa ajaleht, missuguse luba siseministeeriumist wälja antud, suluti erapooletu Rõuk'i poolt, ennem kui ta esimene number wälja jõudis. Sellest on juba wälja lugeda, mida wõiwad kehwad hulgad loota kodanliselt walitsuselt. Töörahwa olukorda ei paranda ei mingisugune kodanline walitsus, olgu ta Päts'i wõi Akel'i walitsus.

Tööraha olukorda saab siis ainult parandada, kui walitseb tööraha walitus. (S e g a s e d w a h e l h ü ü d e d.)

J. Laidoner (põl.): Lugupeetud rahwasaadikud! Ma ei taha mitte arwustada terwet walitsuse programmi wõi deklaratsiooni, küll aga tahan puudutada tema juures üht osa. See oleks riigikaitse osa. See osa meie deklaratsioonis ei ole pikk, on õige lühike ja peab ütleva, selles osas on lubatud rohkem wist kui keegi geenius saaks mitme ja mitme aasta jooksul ära teha. (R i i g i w a n e m F r. A k e l: O h o h, o h o h!) Esiteks puudutaksin ühte. Siin on jällegi sellest peale hakatud, et riigikaitse tuleb ümber korraldada. Meil on seda ümberkorraldamist tehtud juba neli aastat. Hilja aja eest wiidi sõjawäes läbi suur ümberkorraldamine. Kujutage enesele, lugupeetud Riigikogu liikmed, ette, kui jälle tuleb uus sõjaminister ja hakkab mitmesuguseid ümberkorraldusi toimetama. Meie sõjawägi peaks ometi õppima, ja kui on maksma pandud mingisugune süsteem, mingisugune korraldus, siis peaks võimaldama sõjawäele selle korralduse järele kindlalt töötada. Alles hiljuti, ühe riigikaitse komisjoni istumisel, kus mina ja weel teised komisjoni liikmed küsisime sõjaministrilt, kuidas nüüd jääb, kui kaua aja peale mõeldakse maksma panna uus korraldus, siis wastasid sõjawäe eriteadlased, et tarwis uus korraldus jätta maksma pikemaks ajaks, sest iga ümberkorralduse all kannatab sõjawäe õppus. Nagu siin juba tähendas üks eelkõnelejatest, meil tuuakse wäljamaalt seadused sisse ning korraldatakse nii, et pea tuleb uus, ja saba jääb endine. Seda ei tohiks aga lubada, ei tohiks sõjawäega mängida. Ümberkorraldamisel peab olema mingisugune kindel süsteem. Kui iga uus sõjaminister hakkab sõjawäge ümber korraldama, siis minu arust sõjawägi sellega midagi ei wõida, waid kannatab. Senni ajani ei ole selgeks tehtud, et kõik ümberkorraldused õiged on. Kõigist meie asutustest Eestis on sõjawäge kõigerohkem muudetud endisega wõrreldes, nagu tema oli enne rewolutsiooni. Meie sõjawägi korraldati põhjalikult ümber sõja ajal, tema pidas suure eksami läbi, ja peab ütleva, mitte halvasti, wiis sõja läbi. Sõjast järele jäi wõrdlemisi hea süsteem, mis ei nõudnud mitte põhjalikku ümberkorraldamist, ainult täiendamist. Ma ei ütle mitte, et wiimane uus korral-

dus oleks olnud halb, aga kui teda nüüd jälle ümber korraldama hakata, siis ma kardan, et ta saab halvem, kui oli esialgne korraldus. Deklaratsioonis on wäga wastukäiwaid nõudmisi, waadake, lugupeetud härrad, on näiteks öeldud, et meie kaitsewägi peab olema teguwõimeline, teiseks on tähendatud, et teenistusaega katsetakse lühendada. Ma pean siin alla kriiputama, et seda on juba katsutud teha. Omal ajal tegin ma ühel riigikaitse komisjoni koosolekul ettepaneku, et kas ei saaks mitte kuidagi wiisi nii kaugele wiia, et meie jalawägi õppuse aasta ja kolme kuuga, see on, 15 kuuga läbi teeb. Kõik sõjawäelased, kes sel koosolekul olid, tunnistasid, et seda kuidagi wiisi praegu ei wõi, et selle all kannatab sõjawägi. Sõjawägi peab teguwõimuliseks saama. Ütlen jällegi, liig kaugele minna teenistusaja küsimuses ei ole mitte võimalik meie oludes, meie ohwitseride korpuse juures, meie üleajateenijate kogemuste juures. Oleks see võimalik olnud, siis oleks seda juba eelkäijad sõjaministrid teinud. Teine küsimus — kulude vähendamine, ühes sellega ainelise warustamise muretsemine, kasarmute ja nende sisseseadete muretsemine. Meie lugupeetud sõjaminister on tehnik ja teab wäga hästi, mis see aeline warustus maksab. Teame wäga hästi, missuguse summa maksab kasarmute ehitamine. Ühest küljest tahetakse sõjawäekulusid vähendada kunni wiimase võimaluseni ja teisest küljest tahetakse sõjawäge hakata paremini warustama ning uusi kasarme ehitama. Sellest on näha, et see täiesti niisugune lubadus on, mida täita ei saa. Mina saan aru, kui öeldakse otsekohe, et waadake, meie sõjawäel on tarwis paremaid kasarme ja selleks läheks nii ja niipalju krediiti, aga öelda nüüd, et vähendame sõjawäekulusid ja sealjuures ehitame uusi kasarme, noh, sellest mina küll aru ei saa, kuidas seda teha tahetakse. Need on jällegi niisugused lubadused, mis sõjawäes kuidagiwiisi läbiwiidawad ei ole. Siin ei ole mingisugust programmi. Kui tahetakse sõjawäge paremini warustada, siis peab parlament selleks summaksid lubama, muidu neid uuendusi läbi wiia ei saa. Need uuendused, mida uus sõjaminister kawatseb ette wõtta, on isenesest wäga meelitawad, kuid nõuawad wäga palju raha. Kui sõjawäe wõi riigikaitse programmi tahetakse uuendusi sisse wõtta, siis peab otsekohe ütleva, et need uuendused lähewad nii ja niipalju

maksma, aga mitte tulla sellega välja, et vähendada niipalju kui võimalik, kuna teisest küljest seda ometi teha ei saa ilma sõjawäejõu vähendamata.

Üks asi, mis siin deklaratsioonis alla kriipsutatud ja mida ka mina heameelega toetaksin, see on sõjawäe õppuse organiseerimine väljaspool kaitseväe teenistust. See on iseenesest üks väga tähtis küsimus, ja huwitaw oleks teada, kuidas mõtleb uus Wabariigi Walitsus seda läbi wiia. Meil oli siia maani tarwitamisel kaks meetodi: üks koolides õpetamine ja teine peaaesjalikult spordialal. Mina isiklikult ei usu mitte, et seda õppust nii ruttu saab koolides läbi wiia, küll aga arwan, et väga palju wõib selles mõttes ära teha spordialal meie noorsoo keskel. See oleks üks suur edusamm. See oli ka omalajal meie sõjawäes maksew, said asutatud sellekohased spordikursused, aga pärast seda, kui ülemjuhataja instituit ära kaotati, oli esimene asi need spordikursused likwideerida. On väga kahju, et nad likwideeriti, sest lühikese aja jooksul andsid nad suure hulga uusi jõude ja mitte ükski sõjawäele, waid ka teistele spordiasutustele. Wõib olla, et praegune Wabariigi Walitsus sellele alale üle läheb, kuid ka niisugune organiseerimine nõuab raha, ja ilma selleta läbi ei saa.

Teine küsimus oleks õppuse koolides läbiwiimine, ka see oleks iseenesest väga terwitataw ja soowitataw, kuid ta on ka raske küsimus ja ka selle küsimusega oleks seotud organisatsioonid ja sellekohased instruktorid, mida peab kas eraldi wõi jälle sellekohaste õpeasutuste juures ette walmistama. Pealegi nõuab see jälle kõik raha ja raha. Waadake, sellest lühikesest kokkuwõttest näete, et siin on väga palju lubatud, kuid ilma süsteemita. Peab otsekohe ja julgelt välja ütlemata, kui näeme, et meil mõnes asjas puudusi on, et siis nende ainelist puuduste kõrvaldamine meilt ainelist ohwrit nõuab. Siis on see selge programm. Wõi kui meie ütleme, et meil on niiwõrd kitsikus, meie peame sellega leppima, mis meil on, rohkem meie kulutada ei saa. Aga waadake, kõike seda kokku kuhjata; ühest küljest vähendada kulusid, vähendada sõjawäe teenistusaga, ja et siiski sõjawägi jääb teguwõimsaks, seda mina ette kujutada ei saa. Ma juhin selle peale tähelpanu, et see alaline ümberkorraldamine on igal uuel walitsusel peaaegu lõöksonaks, deklaratsiooni alglauseks saanud.

See alaline ümberkorraldamine wõib muuta meie sõjawäge halwemaks, kui ta senniajani on olnud.

Juhataja J. Tõnisson: Järjekorras on sõna rkl. Einbund'il. (Hüüded: Lõpetada.) Soowitakse lõpetada. Riigikogu on otsustanud koosolekut kunni kella ½11 pidada, siis tuleks see otsus annulleerida. 10 minutit oleks veel võimalus rääkida. (Hüüded: Lõpetada. L. Johanson, sd.: Kui otsus on tehtud, siis ei saa.) Ma kuulen, et protesteeritakse. (Segased wahelhüüded.) Palun rahu. Otsus on tehtud, tähendab peab jöhwiipealt ½11 lõpetama, nii et ma ei saa teisiti. Järjekorras on sõna rkl. Einbund'il. Rkl. Einbund ei soowi sõna. Järjekorras on sõna rkl. Sepp'al. (J. Sepp, mo.: 5 minutiga ei saa rääkida.) Sõna on järjekorras rkl. Piiskar'il. (J. Lattik, krst.: 5 minutit, kuidas saab).

J. Piiskar (is.): Mina ei tahtnud peatada deklaratsiooni juures terwes ulatuses, waid ära märkida ainult mõningaid küsimusi. Deklaratsiooni kuulates ja seda pärast must walgel lehitsedes, tekkis loomulikult küsimus, et kui on loodud uus walitsus uue juhi all, peaaesjalikult, wõi vähemalt enamuses, uutest inimestest, ja kui selle walitsuse ellukutumiseks, ning eelmise walitsuse kukutamiseks on põhjust andnud see majanduspoliitika, mida endine walitsus ajas, siis on loomulik eeldada, et uue walitsuse deklaratsioonid see uus majanduspoliitika täiesti selge oleks ja täiesti selgejoonelisel ja terawalt awalduks, lahku minnes sennisest poliitikast. Kuid nagu täna juba mitmelt poolt rõhutatud, pean ka mina rõhutama, et seda erilisel lahkuminewat joont see deklaratsioon tarwiliku selgusega mitte ei sisalda. Ma pean eriti rõhutama, et meie omalt seelsukohalt waadates ja hinnates oleme näinud juba terve rea ilusaid deklaratsioone, mis kahjuks aga alati on oma suures osas sõnadeks jäänud, wõi tagajärgi andnud otse wastupidises suunas, mis pärast meie kuigi kõrgelt ei hinda deklaratsiooni selles mõttes, et seda sõna-sõnalt, ja täht-tähelt tarwitseks waadelda. Kuid siiski oleksime tahtnud näha selle uue majanduspoliitika suuna, mille tähe all uuel walitsusel tegutseda tuleb, ja mille tähe all tema tegutseda tahab. Ma pean ütlemata, et käesolew deklaratsioon on äärmiselt kokku surutud, äärmiselt kahwatu, ainult üldjoontes kokku seatud. See wõib ju olla

tema tugewaks küljeks selles mõttes, et üldise lause alla wõib kõike paigutada, aga see on temale ka nõrgaks küljeks, sest üldise fraasi alla ei tarwitse mitte midagi mahutada ja paigutada. Otse imestama peab aga, kui deklaratsiooni läbi lugenud olles, ei leia mitte ühteainustki sõna ühe, meie arwates, wäga walusa päewaülesande kohta, see on maksude poliitika kohta. Kas tõesti uus Wabariigi Walitsus arwab, et sennine maksupoliitika on olnud sedawõrd õnnelik, ja selle maksupoliitika arenemise suun on olnud sedawõrd õige, et iseenesest mõistetawana tundub sennine maksupoliitika jätkamine. Ei tahaks ometi seda eeldada ja oletada walitsusest, kes nii öelda uue majanduspoliitika, uue majandusliku kursi tähe all on sündinud.

Siis edasi. Peatades majandusprogrammi juures, tuleb weel kord rõhutada, et äärmiselt üldistes sõnades on see osa redigeeritud. Kõneldakse kokkuhoidmisest ja majanduspoliitika otstarbekohasuse suhtes rewideerimisele wõtmisest, aga missugune see otstarbekohasus on, missugusest lähtekohast seda hinnatakse, see on ütle mata jäetud. Aga endisel walitsusel oli wististi ka tema majanduspoliitikas teataw otstarbekohasuse mõõdupuu. Aga see otstarbekohasus oli hinnatud nende kihtide seisukohalt, kelle huwides see walitsus tegutses. Seda poliitikat ei saanud aga meie pahemasse tiiwa kuuludes, kaugeltki otstarbekohaseks pidada ja

sellepärast ootasime selgejoonelisemalt seda lähtekohta ja seda mõõdupuud, millega tahetakse siit peale majanduspoliitikat mõõta, ja millises sihis seda tahetakse arendada. Samuti kõneldakse wäga umbkõndselt sellest, et tuleb hoiduda spekulatiwsete ettewõtete finanseerimisest. Mis selle all mõeldakse, ei ole selge. Kas mõeldakse seda, mille peale härra Päts tähelpanu juhtis, et terwe tööstuse peale käega lüüakse, wõi tähendab see, et neid tööstusharusid, mis iseenesest elujõulised on, krediitidega toetatakse, aga teistele tööstusharudele, millele senni lootusetu laenu on antud, sulutakse krediidid, sulutakse selles teadmises, et neist ikkagi elulooma ei saa.

Mina ei ole kawatsenud tööstuse arendamise ja tööstuse kohta üldse pikemalt kõnelda, aga ma tahtsin selle küsimuse üles wõtta seks, et tema peale tähelpanu juhtida ja et walitsuselt ligemaid seletusi saada selle kohta, mis deklaratsiooni hindamiseks ja seisukoha wõtmiseks meile, kui wastarinna rühmale, äärmiselt tähtis on. Et aga juhataja poolt on tähendatud, et koosoleku kestwuse aeg on möödas, ei saa ma teisi küsimusi täna enam kõne alla wõtta.

Juhataja J. Tõnisson: Riigikogu otsuse põhjal peab koosolek lõppema täna kell $\frac{1}{2}$ 11. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 10.30 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **J. Tõnisson.**

Sekretäär **T. Kalbus.**